

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра всесвітньої історії**

На правах рукопису

ГРИЦАЙ ОЛЕГ АНДРІЙОВИЧ

**ЧЕХІЯ В РОКИ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ:
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ**

Спеціальність 014 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»
Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БОРТНІКОВА АЛЛА ВАСИЛІВНА,
доктор політичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протоколом № _____

засідання кафедри всесвітньої історії

від ____ _____ 2024 р.

Завідувач кафедри всесвітньої історії

проф. Стрільчук Л. В. _____

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Грицай О. А. Чехія в роки Тридцятилітньої війни: методика вивчення теми у шкільному курсі історії. Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Здобувача 2-го р. н. освітнього ступеня – магістр, спеціальності 014 Середня освіта (Історія), освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство».

Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

Науковий керівник: доктор політ. наук, професор Бортнікова Алла Василівна

Захищена: “ ____ ” _____ 2024 р.

Актуальність теми вивчення Чехії в роки Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) зумовлена необхідністю кращого розуміння процесів, що формували політичні, соціальні та релігійні відносини у Європі Нового часу. Особливий інтерес викликає доля Чехії як одного з ключових епіцентрів війни, яка істотно вплинула на релігійний баланс і політичний устрій Центральної Європи. Дослідження цієї теми має велике значення для розкриття впливу війни на чеське суспільство, його економічний і культурний розвиток, а також для аналізу формування загальноєвропейських тенденцій політичної думки.

Доведено, що Тридцятилітня війна стала важливим етапом у трансформації чеського суспільства, визначила не лише релігійні, але й соціально-економічні та культурні зміни. З'ясовано, що наслідки війни мали тривалий вплив, зокрема, на формування політичної структури Чехії та її інтеграцію у тогочасний європейський простір. Досліджено внутрішні та зовнішні фактори, які визначали участь Чехії у війні, зокрема, роль протестантського руху, національної ідентичності та вплив сусідніх держав.

Зосереджено увагу на перспективних шляхах інтеграції теми Тридцятилітньої війни у шкільний курс історії. Запропоновано методичні підходи, які сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу учнями. Зокрема,

розроблено рекомендації щодо вивчення основних подій і наслідків війни, що забезпечує розуміння учнями причин і наслідків цього конфлікту.

Дослідження заповнює існуючі прогалини у навчальних програмах, надає педагогам та історикам інструменти для аналізу впливу війни на внутрішню політику та міжнародні відносини Чехії. Матеріали кваліфікаційної роботи також формують перспективи для подальшого вдосконалення викладання історії в школах, спрямовуючи учнів на вивчення взаємозв'язків між локальними подіями та загальноєвропейським виміром.

Ключові слова: Тридцятилітня війна, Друга Празька дефенестрація, Вестфальський мир, антигабсбурзька коаліція.

ABSTRACT

Hrytsai O. Czechia during the Thirty Years' War: Methodology of Studying the Topic in School History Courses. Manuscript.

Applicant for the 2nd master's degree, specialty 014 Secondary Education (History), educational and professional program “Secondary Education. History, Jurisprudence”.

Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2024.

Supervisor: Doctor of Political Sciences, Professor Alla Bortnikova.

Defended: “___” _____ 2024 p.

The relevance of studying Czechia during the Thirty Years' War (1618–1648) stems from the need to better understand the processes that shaped the political, social, and religious relations of Early Modern Europe. Particular interest lies in Czechia's fate as one of the key epicenters of the war, which significantly influenced the religious balance and political structure of Central Europe. This study is of great importance for uncovering the war's impact on Czechian society, its economic and cultural development, as well as for analyzing the formation of pan-European trends in political thought.

It has been proven that the Thirty Years' War was a critical stage in the transformation of Czechian society, affecting not only its religious but also its socio-economic and cultural dimensions. The war's consequences had a long-term influence, particularly on the formation of Czechia's political structure and its integration into the European landscape of the time. The research identified internal and external factors that determined Czechia's involvement in the war, including the role of the Protestant movement, national identity, and the influence of neighboring states.

The study also focuses on prospective ways of integrating the topic of the Thirty Years' War into school history curricula. Methodological approaches have been proposed to enhance students' understanding of the material. Specifically,

recommendations have been developed for teaching the key events and consequences of the war, enabling students to grasp the causes and outcomes of this conflict.

This research fills existing gaps in educational programs, providing teachers and historians with tools to analyze the war's influence on Czechia's domestic politics and international relations. The materials of this qualification work also create opportunities for further improvement of history teaching in schools, guiding students to explore the connections between local events and the broader European context.

Keywords: Thirty Years' War, Second Defenestration of Prague, Peace of Westphalia, anti-Habsburg coalition.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1. Історіографія досліджуваної теми.	10
1.2. Аналіз джерел	17
1.3. Методи дослідження.	22
РОЗДІЛ 2. ТРИДЦЯТИЛІТНЯ ВІЙНА. ДРУГА ПРАЗЬКА ДЕФЕНЕСТРАЦІЯ.....	26
2.1. Передумови та причини Другої Празької дефенестрації.....	26
2.2. Початок Тридцятилітньої війни.	30
2.3. Роль Чехії у формуванні антигабсбурзької коаліції.....	36
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ.....	42
3.1. Вестфальський мир та його вплив на політико-економічне становище Чехії.	42
3.2. Тридцятилітня війна та тогочасний політичний порядок.....	46
3.3. Політичні та культурні наслідки війни для Чехії.	52
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЧЕХІЇ У ТРИДЦЯТИЛІТНІЙ ВІЙНІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	60
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	74
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення демократичної держави України, курс на гуманізацію та демократизацію освіти, а також зростання соціальної ролі особистості підвищують престиж гуманітарних дисциплін. Гуманітарна освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості учня, готуючи його до життя в сучасному світі, який зазнає суттєвих змін. Гуманітарна освіта розвиває критичне мислення, виховує патріота своєї країни та свідомого громадянина. У системі шкільних навчальних предметів історія займає центральне місце. Тому комплексне оновлення історичної освіти в школах є надзвичайно важливим.

Роль Чехії у Тридцятилітній війні (1618–1648 рр.) була досить вагомою у плані формування подальшого політичного та релігійного становища Центральної Європи. Чехія стала ареною, де спалахнула боротьба між католицькою та протестантською конфесіями, що вплинуло на розподіл впливу серед габсбурзької та інших династій. Конфлікт продемонстрував суперечності інтересів католицької імперії та інших держав, спонукаючи їх до маневрів і союзів, що визначали стратегічні альянси й розмежування впливу. Актуальність дослідження полягає в новому підході, який допомагає з'ясувати, як історичні конфлікти впливали на формування сучасних політичних меж в регіоні на перспективі аналізу міжнаціональних відносин і релігійної толерантності в сучасному світі.

Метою дослідження є аналіз історії Чехії в умовах Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) та методики її вивчення в закладах середньої освіти.

Завдання даного дослідження зумовлені його метою. Серед них можна виокремити наступні:

- проаналізувати стан наукової розробки досліджуваної теми;
- означити джерельну базу дослідження;
- дослідити методологію досліджуваної проблеми;
- визначити передумови та причини Другої Празької дефенестрації;
- схарактеризувати початковий період Тридцятилітньої війни;

- означити роль Чехії у формування антигабсбурзької коаліції;
- виявити вплив Вестфальського миру на соціально-економічне становище Чехії;
- охарактеризувати наслідки Тридцятилітньої війни та їх вплив на тогочасний міжнародний порядок;
- визначити політичні та культурні наслідки війни для Чехії;
- розробити методичні рекомендації до вивчення означеної теми на уроках всесвітньої історії у 8 класу ЗЗСО.

Об'єктом дослідження є історія Чехії пізнього Середньовіччя та Раннього Нового часу.

Предметом дослідження – вивчення історії чеських земель в роки Тридцятилітньої війни в закладах загальної середньої освіти.

Серед **методів дослідження**, які застосовувались при підготовці кваліфікаційної роботи, можна виділити наступні: аналітико-синтетичної обробки інформації (використано при дослідженні передумов та причин Другої Празької дефенестрації), узагальнення (за допомогою цього методу розкрито роль Чехії у формування антигабсбурзької коаліції), систематизація (даний метод дозволив означити вплив наслідків Тридцятилітньої війни на тогочасний міжнародний порядок).

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі та систематизації напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників у межах досліджуваної теми. На основі теоретичного матеріалу було розроблено методичні рекомендації щодо використання матеріалів цієї теми у рамках шкільного курсу всесвітньої історії для 8 класу ЗЗСО.

Практичне значення отриманих результатів дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні полягає у розумінні важливості історичних конфліктів для формування політичних кордонів та релігійної ідентичності. Дослідження допомагає сучасним державам та міжнародним організаціям зрозуміти механізми виникнення конфліктів і миротворчі процеси, сприяючи політичній стабільності та розвитку міжкультурного діалогу та має важливе значення для вивчення

стратегій міжнародної дипломатії та міжнаціонального примирення, спрямованих на запобігання подібним конфліктам у майбутньому. Матеріали кваліфікаційної роботи доцільно використовувати у навчальних закладах різних рівнів акредитації при вивченні студентами спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)», 032 «Історія та археологія» таких дисциплін як «Історія війн та збройних конфліктів», «Історія військового мистецтва» тощо. Матеріали кваліфікаційної роботи також можуть бути використані вчителями історії при підготовці навчального матеріалу для уроків у 8 класі.

Апробація результатів та публікацій. Тему дослідження було апробовано в публікації «Друга пражка дефенестрація» у 13-му випуску «Всеукраїнських політичних читань імені професора Богдана Яроша» 2023 р.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить – 85 сторінок, список використаних джерел нараховує – 68 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

1.1. Історіографія досліджуваної теми.

Чехія відігравала ключову роль у подіях Тридцятилітньої війни (1618–1648), що стала однією з найбільш складних та впливових конфліктів свого часу. Починаючи з Празької дефенестрації 1618 року, Чехія стала осередком боротьби між католицькими та протестантськими силами у Центральній Європі. Важливі події та вирішальні битви на її теренах суттєво вплинули на подальший розвиток політичної та релігійної картини континенту. Дослідження ролі Чехії у цьому конфлікті дає змогу краще зрозуміти її внутрішній розвиток, зовнішній вплив та наслідки для міжнародних відносин того часу. З метою з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми доцільно поділити історіографію на: зарубіжну і вітчизняну (українську).

Зарубіжні дослідники приділяли значну увагу вивченню різних аспектів Тридцятилітньої війни, зокрема, передумов цього конфлікту та ключових подій, як-от Друга Празька дефенестрація. З-поміж сучасних авторів варто виділити праці Ж. Мацека, Ж. Чечури та Г. Лівета, які глибоко аналізують релігійні, політичні та соціальні фактори, що призвели до розгортання війни. У їхніх роботах висвітлюється широкий вимір подій, зосереджено увагу на зв'язках між місцевими конфліктами та загальноєвропейською політикою. Їхні дослідження роблять вагомий внесок у розуміння проблеми, особливо у розрізі нових історичних підходів і джерел.

Для дослідження теми «Чехія в роки Тридцятилітньої війни» важливими є кілька праць, що охоплюють різні аспекти цього періоду. Книга Дж. Арндта «Der Dreißigjährige Krieg 1618-1648»⁴² пропонує загальний огляд війни з детальним аналізом подій у Чехії, зокрема, битви на Білій Горі та її наслідків для чеського народу та політичної ситуації. Робота Ф. Дікмана «Der Westfälische Frieden»⁵⁰ зосереджується на специфіці укладення Вестфальського миру, що мав важливі наслідки для Чехії, зокрема, обмежив її автономію в

рамках тогочасного європейського середовищі. Книга П. Вільяма «Guthrie Battles of the Thirty Years War»⁶⁸ охоплює аналіз подій, що мали стратегічне значення для Тридцятилітньої війни, зокрема, вивчає події битви під Білою горою, та їх вплив на хід війни у Чехії. Дослідження А. Озіандера «Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth»⁶³ дозволяє краще зрозуміти зміну політичних структур у Європі після війни, зокрема, становище Чехії в новій міжнародній системі. Також, серед джерел, які мали значний вплив на формування уявлення про події того часу, варто виокремити роботи К. Крофта⁵⁶ та Г. Лівета⁵⁹, написані ще на межі XIX століття. Навіть сьогодні зазначені праці зберігають актуальність, адже вони містять глибокий аналіз історичних процесів, що передували Тридцятилітній війні, і дозволяють простежити еволюцію підходів до вивчення цього конфлікту. Використання цих робіт у сучасних дослідженнях демонструє важливість класичної історіографії у плані переосмислення минулого та створення комплексної картини подій. Зазначені дослідження є незамінними для комплексного розуміння ролі Чехії в Тридцятилітній війні та її подальших трансформацій.

Проблема ролі Чехії у розв'язуванні Тридцятилітньої війни розкрито у роботах Я. Андрусак, Ю. Зінько та С. Калитко, В. Ціватого та ін. Зокрема Я. Андрусак у статті «Празькі дефенестрації 1483 та 1524 рр.: причини, хід, наслідки»¹ стверджує, що Празькі дефенестрації 1483 та 1524 років є ключовими подіями в історії Чехії, що символізують протистояння між різними релігійними та політичними групами. Дефенестрація 1483 року стала результатом конфліктів між католиками та гуситами, які виступали за реформи церкви. Подібним чином, дефенестрація 1524 року відображала напруженість між протестантами і католиками під час Реформації. Обидві події призвели до значних політичних змін і вплинули на баланс сил у Празі. Хоча обидві

---

¹ Андрусак Я. Празькі дефенестрації 1483 та 1524 рр.: причини, хід, наслідки. *The 14th International scientific and practical conference «Modern stages of scientific research development»* (December 27-30, 2022) Prague, Czech Republic. International Science Group. 2022. С. 144–146. URL: https://web.archive.org/web/20230104135635id_/https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2022/12/Modern-stages-of-scientific-research-development.pdf#page=144.

дефенестрації призвели до загибелі декількох осіб, їх наслідки мали далекосяжні політичні та соціальні наслідки, що сприяли формуванню майбутнього Чехії.

Г. Міщук у роботі «Релігійний розвиток Чехії початку XVII сторіччя»² робить висновок, що події початку XVII століття стали визначальним періодом у розвитку чеського королівства, позначеним загостренням конфлікту між прихильниками станово-представницької монархії та централізації габсбурзької держави. Це призвело до повстання станів, відомого як "чеська війна", яка поступово залучила інші європейські держави. Причини конфлікту пов'язані з політичним та релігійним розвитком Чехії. З 1526 року австрійські Габсбурги були змушені залежати від станово-представницьких інститутів у таких питаннях, як престолонаслідування та фінанси, і підтверджувати релігійні привілеї, оскільки більшість населення сповідувала протестантизм. У цей період спостерігалось зростання радикалізму серед Габсбургів та протестантських станів чеської корони у релігійних питаннях, що стало наслідком Реформації та католицької реакції. Міжконфесійні протиріччя були тісно пов'язані з боротьбою за контроль над внутрішньою політикою. Постійне напруження між Габсбургами та частиною чеських станів, а також ослаблення центральної влади призвели до гострої політичної боротьби на початку XVII століття. Політика Рудольфа II Габсбурга, його невдалі внутрішні та зовнішні дії, затяжна війна проти Османської імперії, повстання в Угорщині та неспроможність імператора вирішити ці проблеми сприяли утворенню опозиції, очолюваної його братом Матіасом. У цих умовах чеська станова опозиція скористалася релігійними питаннями як приводом для вирішення міжконфесійних протиріч на свою користь. Вони прийняли Чеську конфесію 1575 року, що закріплювала рівноправність протестантських релігій. Незважаючи на розбіжності всередині протестантського табору в Чехії

---

² Міщук Г. Релігійний розвиток Чехії початку XVII сторіччя. *Матеріали XVII Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції*. 2015. С. 90–93. URL: http://eprints.zu.edu.ua/19496/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf.

(зокрема, між Богемією та Моравією), становій опозиції вдалося у 1609 році домогтися реалізації релігійних і деяких політичних вимог завдяки важкому становищу австрійських Габсбургів. Особливо успішними були стани Богемії та Сілезії, які отримали від Рудольфа II Грамоту величності (Маєстат).

Тему наслідків Тридцятилітньої війни та стану чеських земель під час та в умовах воєнних дій вивчали вітчизняні вчені С. Задорожна, В. Лук'янюк, І. Шумський, В. Циватий та зарубіжні вчені Р. Еш, Е. Осяндер, Дж. Блек, В. Мюррей та П. Менсур.

Автор монографії «Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право»³ А. Дмитрієв підкреслює, що Вестфальський мир 1648 року став важливою віхою в історії міжнародних відносин, заклавши основи сучасної системи суверенних держав. У монографії досліджується вплив Вестфальського миру на формування принципів міжнародного права, таких як державний суверенітет, територіальна цілісність та невтручання у внутрішні справи. Автор аналізує, як ці принципи розвивалися і адаптувалися до сучасних викликів, таких як глобалізація та міжнародна співпраця. Особлива увага зосереджена на аналізі впливу Вестфальської системи на сучасні міжнародні організації та правові норми. Монографія пропонує комплексний огляд еволюції міжнародного права від Вестфальського миру до сьогодення, підкреслюючи його актуальність у сучасному світі.

У статті «Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир» авторства С. Задорожної проаналізовано загальні принципи міжнародного права класичного періоду, закріплені у Вестфальському мирному договорі 1648 року. Доводиться, що ці принципи стали фундаментом для завершення епохи домінування права війни і встановлення права миру. Авторка детально розглядає, як принципи суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав, впроваджені Вестфальським миром, трансформували міжнародні

---

³ Дмитрієв А. І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: Монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 426 с.

відносини. Також досліджується їхній вплив на розвиток подальших міжнародних договорів та конвенцій. Стаття підкреслює значення Вестфальського миру як ключового моменту у формуванні сучасної системи міжнародного права.

У статті Т. Нагірняк «Становище і статус шляхти Чехії за титулатурою до і після Білої гори»⁴ зазначено, що Білогорська битва стала ключовою подією, що змінила хід історії держави, вплинула на становище та статус шляхти, що відобразилось у їхніх титулатурах. До битви на Білій горі шляхта була найбільш привілейованим незамкнутим станом з широкими політичними правами та значними статками, але після перетворення виборного престолу на спадкове володіння Габсбургів, її участь у політичному житті була значно обмежена. Внутрішнє розмежування серед шляхти посилилося, зокрема через виокремлення титулованої аристократії, поглиблюючи усталений поділ на панів та лицарів. У XVII столітті шляхта диференціювалася за старшинством роду та майновим статусом на вищу шляхту-магнатів і вільних панів, нижчу – лицарів, які були перехідною ланкою між двома шляхетськими прошарками, та нетитуловану шляхту, що зазвичай виступала земельною аристократією. У роботі також розглядається відповідність титулатури нововведеної королю ієрархії та статусу.

Проблему ролі Чехії у Тридцятилітній війні на уроках всесвітньої історії у 8 класі закладів загальної середньої освіти досліджували А. Кучеренко, І. Коляда та І. Ільницький, С. Клепко, О. Комар та ін.

---

⁴ Нагірняк Т. Становище і статус шляхти Чехії за титулатурою до і після Білої гори. *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право*: науковий збірник. 2013. С. 84–97. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5010/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%A7%D0%B5%D1%85%D1%96%D1%97.pdf#page=84>.

У спільному доробку І. Коляди та І. Ільницького «Використання комп'ютерних ігор при вивченні історії здобувачами освіти покоління «зумерів» в умовах НУШ»⁷ наголошено, що інформаційні технології проникають у всі сфери життя сучасної людини. Уміння користуватися комп'ютерами та знаходити корисний і цікавий контент в Інтернеті стали невід'ємними частинами роботи та дозвілля. Враховуючи це, питання доцільності та ефективності використання різних комп'ютерних програм, включаючи комп'ютерні ігри, набули великої актуальності. Нова Українська школа, яка базується на принципах гуманізації та демократизації освітнього процесу, має на меті формування у здобувачів освіти системи ціннісних і взаємопов'язаних компетентностей, що сприятимуть формуванню високоморальної, ініціативної та здатної до подальшого навчання, роботи та життєдіяльності особистості. В умовах цифровізації виникає необхідність розширення стандартного розуміння цих компетентностей з урахуванням науково-технічного прогресу. Аналізуючи використання новітніх навчальних засобів, зокрема комп'ютерних ігор, і спираючись на досвід США, український методист П. Лещенко наголошує на необхідності формування історичної цифрової грамотності у сучасних здобувачів освіти, що включає здатність використовувати цифрові інструменти та ресурси для вивчення історії, що дає можливість створювати нові пізнавальні засоби для отримання історичних знань, і сприяє розвитку додаткових навичок та інтересів у здобувачів освіти.

У статті А. Кучеренко «Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь у здобувачів освіти під час викладання історії в умовах НУШ»⁸ проаналізовано особливості викладання історії в рамках нової української школи. Описано визначення таких понять, як компетенція,

---

⁷ Коляда І., Ільницький І. Використання комп'ютерних ігор при вивченні історії здобувачами освіти покоління «зумерів» в умовах НУШ. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2023. Вип. 11. С. 81–84. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/%E2%84%96-11-2023-np-zhurnal-tmns.pdf#page=82>.

⁸ Кучеренко А. Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь у здобувачів освіти під час викладання історії в умовах НУШ. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 8 (26). С. 219–228. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/4471/4495>.

компетентність, компетентнісний підхід, ключові компетенції тощо. Компетенція визначається як сукупність взаємозалежних якостей особистості, таких як знання, уміння, навички та способи діяльності, що стосуються певного кола предметів та процесів і необхідні для якісної та продуктивної роботи з ними.

Отже, наукові дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні демонструють, що ця країна відігравала важливу роль як арена військових конфліктів та політичних протистоянь. Чеські землі, що належали до Габсбургів, були епіцентром внутрішніх і зовнішніх суперечностей інтернаціонального масштабу, зокрема між католиками та протестантами. Роль Чехії полягала і в її внутрішніх конфліктах: повстання проти Габсбургів та спроби збереження релігійної свободи. Дослідження показують, що цей період став випробуванням для чеського народу та репрезентував їхню волю боротися за національну та релігійну самобутність. Взаємодія з іншими європейськими силами підкреслює складність політичного ландшафту Європи того часу і вплив Чехії на європейську історію XVII століття.

1.2. Аналіз джерел.

Дослідження місця Чехії у Тридцятилітній війні базується на різноманітних джерелах, що охоплюють історичні архіви, документи центральних та регіональних архівів Європи, листування та мемуарну літературу того періоду. Використані у дослідженні джерела демонструють важливі риси політичних, релігійних та соціальних протистоянь Чехії, вплив міжнародних сил на чехів у формуванні європейської політичної картини XVII століття.

Першу групу джерел складає нормативно-правова база досліджуваного періоду. Нормативні документи є основою для розуміння політичних та правових рамок, в межах яких здійснювалася діяльність чеських правителів та їхніх союзників у часи війни. Законодавчі акти також відображають зміни в політичній стратегії, дипломатичній практиці та військовій стратегії, що

впливали на роль Чехії у конфлікті. Нормативно-правова база є ключовим інструментом для оцінки юридичних аспектів участі Чехії у війні та її впливу на державні процеси того часу.

Наприклад, Закон «Відновлене право та створення земель Спадкового королівства Чехії 1627 р.»⁹ ініціював габсбургський імператор Фердинанд II і фактично закріпив принцип спадковості трону для Габсбургів в Чехії. Відновлене право формалізувало правовий статус територій Чехії під контролем Габсбургів, що включало значний перелік політичних, адміністративних і фінансових привілеїв. Цей акт також продемонстрував стратегічний інтерес Габсбургів у зміцненні своєї династії та утвердженні їхнього впливу в регіоні. Означений закон мав вагоме значення для консолідації влади Габсбургів у Чехії та підкріплення їхньої позиції в часи Тридцятилітньої війни.

Вестфальський мирний договір¹⁰, укладений у 1648 році, є одним із найзначніших міжнародних договорів в історії Європи. Цей документ формально завершив Тридцятирічну війну, визначивши нову політичну карту Європи. Договір започаткував мир між імператором Священної Римської імперії, Францією і їхніми союзниками, а також між іншими учасниками конфлікту. Вестфальський мир встановив принципи територіальної цілісності та недоторканності держав, включаючи ряд політичних реформ в імперії. Мирний договір значною мірою вплинув на подальший розвиток міжнародних відносин і закріпив роль Франції та Габсбургів як ключових об'єктів у європейській політиці.

Другу групу джерел складають матеріали листувань та мемуарів того часу. Ці документи зберігають особисті спогади, враження та переживання свідків подій, які дозволяють краще зрозуміти політичні рухи та соціальні

---

⁹ Obnovene Právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627 roku / K vydání uprálil Hermanegild Jireček. Praha, 1888. S. 36–38.

¹⁰ Treaty of Westphalia. Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies. The Avalon Project: Documents in law, history and diplomacy. Yale Law School. Lillian Goldman Law Library in memory of Sol Goldman. URL: http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp

процеси того часу. Листування високопосадових осіб та їх радників фіксує стратегії військових дій, дипломатичні переговори та інтриги, що відбувалися на рівні королівського двору та урядових структур. Мемуари представників шляхетської верстви висвітлюють внутрішні конфлікти та соціальні та політичні розбіжності серед чехів та інших соціальних груп. Означені джерела є важливим доповненням до офіційних нормативних документів того часу, розширюючи уявлення про складність подій і їх вплив на розвиток Чехії в той період.

Зокрема, збірник «Невидане листування Великого Кондея»¹¹ є цінним джерелом для дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні. У цих листах висловлено стратегічні та тактичні розрахунки, що стосуються військових операцій та політичних маневрів у регіоні. Листи також містять інформацію про взаємодію з чеськими станами та іншими військовими союзниками та розкривають внутрішні політичні та військові зміни в регіоні та важливі риси стратегічного мислення того періоду.

Збірник «Листи кардинала Масаріна під час його служіння»¹² є важливим джерелом для розуміння політичних і дипломатичних відносин у Європі XVII століття, зокрема в контексті Тридцятилітньої війни. Листи відображають стратегічні плани, міжнародні переговори та зусилля Масаріна у збалансуванні інтересів Франції та його особистих амбіцій. Матеріали збірника також розкривають його спілкування з іншими визначними постатями того часу, що вплинуло на формування стратегічних альянсів та рішень в тяжкі часи війни.

Третю групу джерел складають допоміжні навчально-методичні матеріали, що дали змогу оцінити рівень викладу досліджуваної теми у шкільному курсі історії у ЗЗСО.

---

¹¹ Correspondance inedite du Grand Conde // Louis Joseph de Bourbon Conde (prince de), CharlesLouis de Sevelinges. Mémoires pour servir à l'Histoire de la Maison Condé / Par L.-G. Michaud. T. I. P., 1820. P. 263–268.

¹² Lettres du cardinal Masarin pendant son ministere / Par M. A. Cheruel et G. Avenel. T. III. P., 1877. 1122 p. URL: <https://archive.org/details/lettresducardina01maza/page/n9/mode/2up>

Національна програма «Нова українська школа»¹³ є ключовим стратегічним документом, спрямованим на суттєве модернізування освітньої системи України, зокрема середньої школи. Програма ґрунтується на концепції компетентнісного підходу до навчання, що передбачає зосередження уваги на розвитку ключових компетентностей учнів, необхідних для успішної адаптації до сучасного життя та професійної кар'єри. Програма орієнтована на впровадження сучасних освітніх технологій, створення комфортного навчального середовища, підвищення якості освіти та розвиток критичного мислення серед учнів, сприяючи зміцненню громадянської позиції та патріотичного виховання молодого покоління.

Оновлена програма «Історія України. Всесвітня історія (6-11 класи)»¹⁴ підкреслює, що навчання історії у середній школі спрямоване на досягнення основної мети загальної освіти, яка включає розвиток особистості учнів і їх соціалізацію, формування національної самосвідомості, культурної освіченості, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, а також здатності до саморозвитку і самонавчання в умовах сучасних глобальних викликів.

Випускники загальної середньої освіти мають бути патріотами України, знати її історію, бути носіями української мови і культури, поважати культуру інших народів, володіти державною мовою, а також рідною (якщо відмінна), і однією або кількома іноземними мовами. Вони повинні мати бажання і здатність до самоосвіти, демонструвати активність і відповідальність у громадському і особистому житті, бути підприємливими і ініціативними, мати уявлення про світобудову, дбати про природу, використовувати досягнення науки і техніки безпечно й ефективно, дотримуватися здорового способу життя.

---

¹³ Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; за заг. ред. М. Грищенка. 2016. 40 с.

¹⁴ Історія України. Всесвітня історія (6-11 класи): навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2022. 106 с. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>.

Підручник з всесвітньої історії для 8 класу¹⁵ авторства Н. Сорочинської створено з метою забезпечення комплексного розуміння ключових подій, процесів і фігур, що вплинули на формування сучасного світу. Підручник підкреслює важливість критичного мислення, дослідницьких навичок і розвитку історичної свідомості учнів. Авторка враховує сучасні методи навчання, інтерактивні підходи до вивчення матеріалу та інтеграцію цифрових технологій для покращення освітнього процесу. Розроблені у підручнику завдання та додаткові матеріали сприяють глибокому засвоєнню історичних знань і стимулюють самостійну роботу учнів.

На основі сучасних педагогічних підходів та вимог програми «Нова українська школа», підручник з всесвітньої історії¹⁶ для 8 класів авторства Т. Ладиченко та І. Лукач спрямований на розвиток критичного мислення, аналітичних здібностей та історичної обізнаності учнів. Підручник враховує міждисциплінарний підхід, інтегруючи історичні знання з економікою, політикою та культурою, що сприяє глибшому розумінню комплексності світової історії. Для підвищення залученості учнів до навчального процесу використовуються сучасні методи навчання, інтерактивні вправи та практичні завдання, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності та самостійне мислення школярів.

Отже, на основі дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні виявлено, що ключові джерела включають опубліковані законодавчі акти, зокрема закони, угоди; діловодну документацію (записи/нотатки політичних діячів, військових командувачів, звіти), історичні хроніки та літературні твори, листування, а також мемуари того часу. Означені джерела дають змогу реконструювати політичні, соціальні та військові події, що відбувалися в регіоні. Листи військових та цивільних лідерів, а також документи про дипломатичні

---

¹⁵ Сорочинська Н. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/833-vsесvitnya-istoriya-8-klas-sorochynska.html>.

¹⁶ Ладиченко Т., Лукач І. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/815-vsесvitnya-istoriya-8-klas-podalyak-2016.html>.

переговори, зокрема Вестфальського мирного договору, виявилися особливо цінними для розуміння впливу війни на Чехію та її національну ідентичність. Нормативно-правові акти того часу також важливі для аналізу перетворень у системі управління та правових норм, які вплинули на життя населення та становлення державних інституцій. Дослідження продемонструвало, що вивчення цих джерел є ключовим для розуміння військово-політичних та соціокультурних рис чеської історії у період війни.

1.3. Теоретико-методологічна база дослідження.

Методологія визначає вчення про науковий метод пізнання, включаючи сукупність засобів, методів та прийомів, що використовуються для дослідження конкретної науки. Вона розглядається як галузь знань, що досліджує засоби, передумови та принципи організації пізнавальної та трансформаційної діяльності. Методологія є базовою основою для розуміння та перетворення реальної дійсності. Визначаючи свою методологію, дослідник встановлює з яких позицій, підходів та принципів він вивчає проблему, що дозволяє систематизувати й оцінити науковий процес.¹⁷

Наукова методологія дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні базується на комплексному аналізі історичних джерел та сучасних досліджень. Дослідження враховує взаємозв'язок між внутрішньополітичними процесами у Чехії та її зовнішньополітичною стратегією, а також взаємодію з іншими учасниками конфлікту. Методологічний підхід спрямований на глибоке розуміння контекстуальних особливостей та аналізу впливу чеських подій на загальну динаміку Тридцятилітньої війни в Центральній та Східній Європі.

Системний метод вивчення ролі Чехії у Тридцятилітній війні використовується для аналізу країни як складової більшої соціально-політичної системи Європи того часу. Метод системи охоплює комплексний підхід до

---

¹⁷ Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5095/1/Methodologiya_naukovo-pedagogichnikh_doslidzhen.pdf.

вивчення військових подій, дипломатичних зусиль та внутрішніх політичних перетворень у Чехії, спрямованих на участь у конфлікті. Системний підхід дає змогу розглядати Чехію як важливий елемент системи міжнародних відносин, враховуючи взаємозв'язки між її внутрішніми процесами та зовнішніми впливами від інших європейських держав. Аналізуючи політичні, економічні та культурні риси у контексті системних взаємодій, дослідники з'ясовують, як Чехія реагувала на виклики війни і як це вплинуло на її позицію в європейській політичній картині. Системний підхід також допомагає враховувати взаємодію різних подій історичного процесу, уникати фрагментарного підходу та надає можливість зрозуміти значення Чехії як учасника Тридцятилітньої війни в загальній картині європейської історії того часу.

Метод аналізу історичних джерел під час дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні включає систематичний аналіз та критичне оцінювання первинних документів того часу. Перший етап цього методу полягає у зборі різноманітних історичних матеріалів: листування монархів, діловодні записи військових командувачів та офіційні звіти. Наступним етапом є проведення аналізу автентичності та достовірності цих джерел, їхнього змісту і можливих інтерпретацій. Важливо оцінювати політичні та військові стратегії, реакцію суспільства та дипломатичні інтервенції, які вплинули на роль Чехії у війні. Аналіз історичних джерел дозволяє визначити ключові моменти в участі Чехії, її внутрішній політичний розвиток та зовнішні впливи. Використання цього методу допомагає у реконструкції подій та кращому розумінні впливу військових конфліктів на Чехію у XVII столітті.

Метод аналізу та синтезу під час вивчення ролі Чехії у Тридцятилітній війні включає ретельне дослідження історичних фактів, подій та процесів, пов'язаних з участю Чехії у конфлікті. Перший етап аналізу полягає у розчленуванні складових частин історичних подій. Дослідження включає систематичний аналіз причин та наслідків війни для Чехії, виявлення ключових факторів, що вплинули на її втручання в конфлікт.

На другому етапі проведено синтез отриманих даних з метою створення цілісного уявлення про роль Чехії у Тридцятилітній війні. Цей процес включає встановлення взаємозв'язків між подіями, визначення основних тенденцій та формулювання загальних висновків. Синтез дає можливість побудувати комплексне розуміння впливу військових, політичних та економічних чинників на Чехію та її місце в міжнародних відносинах того часу.

Метод абстрагування передбачає відокремлення основних аспектів та ключових ідей, що визначають участь Чехії у конфлікті, від загальних історичних подій того періоду. Під час абстрагування дослідники ізолюють специфічні характеристики чеського внеску у війну: стратегічне положення країни, її внутрішні політичні розділи та соціальні напруги, що вплинули на воєнні рішення та поведінку військових дійових осіб. Цей метод дає змогу зосередитися на важливих історичних подіях, відокремлюючи їх від деталей, що не є центральними для розуміння ролі Чехії у загальній картині війни. Абстрагування також сприяє узагальненню результатів дослідження, надаючи можливість формулювати широкі гіпотези та теоретичні підходи до вивчення історичного процесу, які відображають значення Чехії у Тридцятилітній війні на різних рівнях аналізу та інтерпретації.

Метод узагальнення застосовується для систематизації та узагальнення великої кількості історичних даних, які стосуються подій, особистостей та політичних рішень того періоду. Узагальнюючий метод дозволяє ідентифікувати ключові тенденції в розвитку військових операцій, зовнішньополітичних зусиль та внутрішніх трансформацій в Чехії під час війни. Шляхом узагальнення аналізується вплив подій на суспільство та культурні зміни у Чехії, виокремлюються ключові події та фактори, що визначили її роль у конфлікті. Метод дозволяє зробити висновки щодо стратегічних рішень управління країною та її відносин з іншими європейськими державами, підкреслюючи значущість Чехії у системі тогочасних міжнародних відносин.

Можна стверджувати, що методологія вивчення ролі Чехії у Тридцятилітній війні передбачає застосування комплексу пізнавальних засобів і методів, зокрема, аналізу історичних джерел, які зберігають інформацію про той період історії, дослідження періодичних видань і наукових публікацій, що стосуються ролі Чехії у Тридцятилітній війні. Системний підхід передбачає розгляд участі Чехії у загальноєвропейських процесах та взаємодії з іншими державами. Окрім того, використання методів абстрагування і узагальнення дозволяє виділити ключові риси її внеску у події того часу.

РОЗДІЛ 2

ТРИДЦЯТИЛІТНЯ ВІЙНА. ДРУГА ПРАЗЬКА ДЕФЕНЕСТРАЦІЯ

2.1. Передумови та причини Другої Празької дефенестрації.

Дефенестрація (від латинського *de* – із та *fenestra* – вікно) – це акт викидання когось через вікно. Це явище стало чеським історичним та політичним феноменом, що виник у Середньовіччі.¹⁸ В історії Чехії найбільш відомими є дві Празькі дефенестрації: у 1419 та 1618 роках. Варто зазначити, що під час правління династії Ягеллонів у Чеському королівстві (1471–1526 роки) відбулися ще дві Празькі дефенестрації: у 1483 та 1524 роках.

Після гуситських війн у середині XV століття в Чеському королівстві домінували дві релігійні течії: католики та утраквісти (від лат. «*utraque species*», що означає «під двома видами»). Утраквісти поділялися на поміркованих – чашники (калікстинці) або гусити – і радикальних утраквістів, відомих як таборити.¹⁹

Під час правління короля Владислава II Ягеллона (1471–1516), з кінця 1470-х років, розпочалися регулярні конфлікти між католиками і утраквістами щодо питання віросповідання та визнання компактатів Папою Римським. З 1480-х років релігійні сутички стали більш поширеними. У 1482 році до земель Чеської корони з Італії прибув єпископ Санктурінський з Мірандоли, Августин Луціані (1450–1493), щоб вести переговори з чашниками щодо примирення з Римською курією. Його прибуття викликало численні дискусії і суперечки.²⁰

Всі ці релігійні суперечки стали приводом до «Другої Празької дефенестрації», тоді як причиною стала політична боротьба за владу в Празі. У березні 1483 року король Владислав II оновив коншельські посади у Празі, привівши до влади осіб, які здійснювали репресії проти чашників. Це призвело

¹⁸ Defenestrace. Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Praha: vyd. J. Otto, 1893. Díl 7. S. 150.

¹⁹ Čechura J. České země 1437-1526. Jagellonci na českém trůně 1471–1526. Praha : «Libri», 2012. Díl II. S. 174.

²⁰ Macek J. Víra a zbožnost jagellonského věku. Praha : Argo, 2001. S. 118–130.

до свавілля з боку нових коншелів. В ніч з 25 на 26 березня 1483 року відбулися криваві сутички між католиками та чашниками, які призвели до «Другої Празької дефенестрації» 24 вересня 1483 року. Чашники зібралися біля Староміської ратуші й ув'язнили коншелів. Двох коншелів було поранено при спробі втекти, а бургомистра Яна Клобоука було викинуто з вікна (він пережив падіння). Більш криваві сутички відбулися в Новому місті, де п'ятьох коншелів було вбито внаслідок тисняви. 26 вересня 1483 року коншелі були присуджені до страти, яку відразу здійснили, завершивши переворот.

Як наслідок, з 13 по 20 березня 1485 року відбувся королівський з'їзд у Кутній Горі. Перебіг з'їзду невідомий, але його результатом було підтвердження перемир'я та прийняття рішень між католиками та чашниками строком на тридцять один рік. У 1512 році угоду перезатвердили на «вічні часи», але фактично вона діяла до 1567 року.

Релігійні чвари відновилися з поширенням на чеських землях реформаційних ідей. Реальні релігійні суперечки та протиріччя виникли в 1521 році, основна дискусія точилася навколо вчення Мартіна Лютера. У 1522-1523 роках релігійні угруповання, що втрутилися у боротьбу за владу, призвели до подальшого протистояння.²¹

Вчення Мартіна Лютера продовжувало поширюватися серед радикальних чашників, які утворили сильну спільноту, відому в історіографії як неочашники. У листі до празького магістрату Лютер радив їм висвячувати власних священиків. На церковному Синоді, скликаному в 1524 році, більшість неочашників проголосували за впровадження деяких лютеранських практик. Однак незабаром міська влада перейшла до консерваторів, і провідних проповідників неочашників вигнали з Праги. Консервативна течія чашників звернулася до чеських католиків, і обидві сторони зобов'язалися дотримуватися

---

²¹ Андрусак Я. Празькі дефенестрації 1483 та 1524 рр.: причини, хід, наслідки. *The 14th International scientific and practical conference «Modern stages of scientific research development»* (December 27 - 30, 2022) Prague, Czech Republic. International Science Group. 2022. С. 144–146. URL: https://web.archive.org/web/20230104135635id_/https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2022/12/Modern-stages-of-scientific-research-development.pdf#page=144.

компактатів та боротися з братчиками. Розпочалися переговори з папським легатом щодо визнання правовірності Церкви чашників та її унії з Римом, але непохитність Риму знову стала на заваді примиренню.²²

У XVI столітті Габсбургам вдалося досягти високого рівня національної єдності і співіснування різних етнічних та релігійних спільнот. У Празі на межі XVI і XVII століть, під час правління Рудольфа II (1576–1612), яка стала знову резиденцією імператора, поряд із чеською церквою, яка включала чашників (утраквісти, прихильники гуситів), існувала різноманітна палітра віросповідань і етносів.

Імператор Рудольф II, старший син Максиміліана II, успадкував чеські і угорські землі, а також герцогство Австрійське. Вихований при мадрридському дворі, він був слабкий і хворобливий, мало цікавився державними справами і недовіряв людям, утримуючи владу в своїх руках. Рудольф II обрав Прагу своєю резиденцією і, не переслідуючи протестантів, відмовив їм у впровадженні чеського віросповідання. В Чехії під час його правління існувала різноманітна палітра віросповідань і етносів, що включала католиків, кальвіністів, чехів, німців, італійців та голландців. Єзуїти активно розширювали свою діяльність, спираючись на підтримку могутніх католицьких панів, деякі з яких застосовували насильство для поширення католицизму у своїх володіннях.

У 1602 році був виданий королівський указ проти Громади чеських братів, який спровокував протести протестантської партії. У 1608 році брат імператора Матіас змусив Рудольфа II зрештою піти на згоду з чеським сеймом у 25 статтях, одна з яких забезпечила свободу віросповідання в Чеському королівстві. Цей документ став основою для створення протестантської «держави в державі», що означало значний успіх для протестантів і поразку для католиків. У результаті цих подій Рудольф II був позбавлений престолу, а

---

²² Андрусак Я. Празькі дефенстрації за правління династії Ягеллонів. *Věda a perspektivy: Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín*. Praha: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. № 1 (32). S. 307–319.

Чеське королівство остаточно вступило на шлях реформації і зміцнення протестантизму.

У Чехії під Габсбургами концепція управління ґрунтувалася на зосередженні влади в руках короля і введенні єдиної державної релігії. Це викликало опір станів, які виступали за розділення влади між королем і станами, а також за принцип релігійної свободи. Напружений конфлікт досяг апогею під час чеського станового повстання 1618-1620 років. Протестантські стани прагнули повного захоплення влади і обмеження королівських повноважень.

Спроби закрити протестантські храми спричинили обурення серед протестантів, які розглядали це як порушення «грамоти величності». У той час як прелати використовували свої права землевласників, захисники протесту зібрались у Празі для переговорів з намісниками короля. Однак ситуація загострювалась, і 23 травня 1618 року лідери протестів, серед яких був граф Й. М. Турн, влаштували напад на намісників у Королівському палаці Празького Граду. Двох намісників разом із їх секретарем викинули з вікна, що стало символом національного опору проти Габсбургів. Цей інцидент позначив початок війни за чеську незалежність, яка протягом двох років привела до битви на Білій горі та остаточного знищення чеської протестантської і вольнодумської еліти.²³

23 травня 1618 року відбулась Друга Празька дефенестрація, коли місцеві протестанти висловили свій протест проти встановлення влади імператора Фердинанда Габсбурга, який підтримував Контрреформацію.

До цього часу Богемія користувалася значною релігійною свободою, і місцеві протестанти за дозволом короля Рудольфа могли вільно проводити свої богослужіння. Проте позиція Габсбурга була іншою.

---

²³ Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Cekhii.pdf?PHPSESSID=411ijog5urfuf4dfv4ugini4u4.

На той момент Контрреформація тривала вже понад півстоліття, і протестанти в багатьох країнах могли спостерігати її наслідки. Зокрема, у Великому Князівстві Литовському діяльність єзуїтів призвела до руйнування досягнень Варшавської конфедерації, ігнорування закону про рівність християнських віросповідань, погромів, спалення заборонених книг, повернення абсолютизму тощо. Тому міщани Праги розуміли, що їх може чекати з приходом до влади Фердинанда Габсбурга. Посланці Фердинанда були викинуті з вікна в рів з гноєм.²⁴

Отже, Друга Празька дефенестрація, що відбулася 23 травня 1618 року, була результатом глибокого соціального, політичного і релігійного напруження в Чехії під час правління Фердинанда II з династії Габсбургів. Передумови події були вкрай складними: протестантські стани Чехії відчували загрозу втрати своїх прав і свобод у контексті політики Габсбургів щодо утвердження католицизму як єдиної державної релігії. Конфлікт поглибився через спроби короля зосередити владу в своїх руках, обмежуючи автономію місцевих станів і їх релігійну свободу.

Сама дефенестрація стала кульмінацією довготривалої напруги: після того, як намісники короля відмовили протестантам у вимогах щодо їхніх прав та релігійних свобод, лідери протесту вирішили вжити радикальних заходів. Вони влаштували напад на намісників у Королівському палаці Празького Граду, в результаті чого двох з них, разом з їх секретарем, викинули з вікна. Цей акт символізував національний опір проти габсбурзької політики та бажання захистити свої права і свободи від централізованого контролю імператора. Друга Празька дефенестрація стала важливою подією, яка стала початком Тридцятирічної війни та рішучих змін у політичному середовищі тогочасної Європи.

---

²⁴ 23 травня 1618 року відбулася Друга Празька дефенестрація. *Християни для України*. URL: <https://media.c4u.org.ua/calendar/129>.

2.2. Початок Тридцятилітньої війни.

У період Італійських воєн (1494-1559 рр.) почалося формування політико-дипломатичної системи в Європі, відомої як Довестфальська система міжнародних відносин або Середземноморська система міжнародних відносин, або ще Като-Камбрезійська система міжнародних відносин. Ці терміни вперше введені в науковий обіг для опису та обґрунтування теорії історії політико-дипломатичних систем. У цей час було закладено основи інституціонального розвитку постійних дипломатичних представництв в Європі, визначено їх правовий статус, розроблено практику переговорного процесу, етикет та церемоніали, а також основи протокольної практики в дипломатії.²⁵

XVI століття відзначилося відкриттям нового етапу міждержавних відносин і дипломатичних змагань у ранньомодерній Європі. Цей період був тісно пов'язаний з зародженням і інституціоналізацією нової форми дипломатії – постійної дипломатії, яка стала ключовим інструментом реалізації зовнішньої політики та ефективної діяльності у моделях дипломатії від епохи Середньовіччя до раннього Нового часу (XVI-XVIII століття).²⁶

Тридцятилітня війна стала яскравим виявом і відображенням міжнародно-політичних та політико-дипломатичних процесів, що характеризували Європу першої половини XVII століття. Історичні передумови конфлікту формувалися протягом тривалого часу, і сама війна була наслідком загострення політичних суперечок та релігійних розбратів. Тиск католиків на протестантів в Німеччині значно посилювався з середини XVI століття в умовах Контрреформації. Папа римський та Габсбурги – німецький імператор і іспанський король – виступили на захист католицької віри.

У відповідь на це протестантські сили знайшли підтримку в Англії, Республіці Сполучених Провінцій, Данії, Швеції, а також навіть у католицькій

²⁵ Ціватий В.Г. Віденський конгрес 1814-1815 рр.: інституціональний вердикт європейського політико-дипломатичного та суспільно-історичного розвитку. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. Ред.С.В. Віднянський. К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. С. 229–246.

²⁶ Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle. Paris: PUF, 1976. 231p.

Франції, яка бажала запобігти посиленню впливу Габсбургів у Європі. Ці протистояння між різними релігійними та політичними силами спричинили вибух великої війни, що протягом тривалого періоду виснажувала Європу і мала значний вплив на її майбутній розвиток.²⁷

Тридцятилітня війна (1618–1648) відзначилася як перша загальноєвропейська конфронтація, в якій взяли участь численні великі та малі держави. Початок конфлікту був пов'язаний із міжконфесійними протиріччями між католиками та протестантами в Священній Римській імперії, що призвело до створення Протестанської Євангелістської унії у 1608 році під керівництвом курфюрста Пфальца Фрідріха V та Священної Католицької ліги у 1609 році, очолюваної герцогом Баварії і курфюрстом Максиміліаном I.

Цей конфлікт залучив не лише сусідні протестантські держави, такі як Нідерланди, Данія та Швеція, але й католицьку Францію, яка підтримала протестантів, боячись зростання впливу Габсбургів, що вели аутсайдерське об'єднання з австрійськими та іспанськими Габсбургами. В той же час Річ Посполита, хоч і була готова підтримати католицький табір, стикнулася з внутрішніми проблемами, зокрема з інтервенцією короля Сигізмунда III, який здійснив похід на Москву у 1617–1618 роках, закінчений Деулінським перемир'ям, але підготувавши ґрунт для подальшого конфлікту.²⁸

Тридцятилітня війна позначилася розквітом професійних найманих армій, для яких підготовка бійців була витратною і тривалою. Наприклад, аркебузири та мушкетери, які спеціалізувались на залповій стрільбі, проходили роками навчання. Тому військові команди наймали цілі роти та полки вже підготовлених бійців, які приїжджали зі своєю зброєю, власними офіцерами і були готові до використання на полі бою.²⁹

---

²⁷ Dickmann F. *Der Westfälische Frieden*. Munster, 1965. 290 s.

²⁸ Östergren S. *Sigismund: en biografi över den svensk-polske monarken*. Ängelholm: Fredestad. 2005. 340 s.

²⁹ Войтович Л. Професійні наймані армії: результат «порохової революції» чи еволюції військової справи? *Военно-історичний вісник*. 2016. № 3 (21). С. 5–11.

Тридцятилітня війна, зокрема, її чеський період (з 1618 по 1625 роки), була періодом інтенсивних військових дій із серією значних битв. Битва на Білій Горі в 1620 році виявилася вирішальною для підсилення позицій Католицької Ліги та загальноєвропейської реакції на чеське повстання. Наступні роки принесли серію важливих військових конфліктів, зокрема, битви при Віслоху (1622), Вімпфені (1622), Хехсті (1622), Флерюсі (1622) та Штадтлоні (1623). Розглянемо більш детально хронологію та перебіг цих битв.

Білогорська битва 8 листопада 1620 року стала вирішальним етапом в чеському повстанні, яке спровокувало тривалу і кровопролитну Тридцятилітню війну (1618-1648). У цій битві армія католицької Ліги під командуванням Максиміліана Баварського здолала чесько-пфальцьську армію, що перебувала на кращих позиціях. Поразка підірвала моральний дух повстанців, які стикалися зі значними фінансовими труднощами і питаннями з виплатою заробітної плати найманим солдатам. На наступний день Фрідріх Пфальцьський покинув Прагу, ізоляція якого закінчилася, але він залишався носителем титулу «король чеський» до кінця життя. Після битви відбулася масштабна публічна страта 27 впливових чеських лідерів, що позначило кінець влади «зимового короля».³⁰

Після поразки чехів у Білогорській битві 1620 року національна свідомість втратила свою попередню силу, перетворившись на визнання територіальних принципів. Це відбулося на фоні загострення економічних і адміністративних проблем, що змусило чеське суспільство відмовитися від єдності нації на користь розподілу по територіях. Зокрема, одним із наслідків цієї битви стала відсутність патріотизму, наслідком чого був довготривалий розрив між елітою та іншими верствами суспільства, а також втрата національного лідера, що негативно вплинула на Чехію на протязі наступних трьох століть.³¹

---

³⁰ «Біла пляма» української історіографії. *День*. 12 січня 2024. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/bila-plyama-ukrayinskoyi-istoriografii>.

³¹ Krofta K. *Bílá hora: kurs šestipřednáškový. Sbirka přednášek a rozprav*. Praha, 1913. S. 18–19.

Битва під Мінгольсгаймом відбулася 27 квітня 1622 року поблизу німецького селища Віслох, за 23 км на південь від Гайдельберга, між протестантською армією під командуванням генерала фон Мансфельда та маркграфом Баден-Дурлахом проти римо-католицької армії під командуванням графа Тіллі. На початку весни 1621 року загін найманців під керівництвом Георга Фрідріха, маркграфа Баден-Дурлаха, перетнув річку Рейн з Ельзасу і об'єднався з військами під командуванням Ернста фон Мансфельда. Об'єднані армії намагалися перешкодити зв'язку між графом Тіллі і Гонсало Фернандесом де Кордовою, який прибув із 20-тисячною армією із іспанських Нідерландів за наказом генерала Амбросіо Спіноли. Тіллі зіткнувся з протестантською армією у її задньому відділі і перейшов до наступу. Його атака була успішною, поки він не зіштовхнувся з основними протестантськими силами і не зазнав відпору. Тіллі відступив і обійшов стаціонарну протестантську армію, щоб з'єднатися з де Кордовою пізніше у тому ж місяці. Після битви Мансфельд опинився в невідгідному положенні, поки армії Крістіана Брауншвейгського не прибули з півночі. Дві армії взяли участь у бою пізніше у тому ж місяці у битві при Вімпфені.³²

Битва при Вімпфені стала однією з найважливіших і найкровопролитніших подій у Тридцятирічній війні. Протягом цього часу Вімпфен був пограбований кілька разів, багато будинків та поля були спалені. Населення значно зменшилося через хвороби та епідемії. Кінець війни у 1648 році призвів до зменшення населення до однієї десятої частини його довоєнного рівня. Багато важливих будівель було зруйновано, а перебудови нанесли значні пошкодження замку, який використовувався для виробництва будівельних матеріалів.³³

Битва при Хехсті відбулася 20 червня 1622 року між об'єднаною армією Йоганна Церкласа Тіллі та Гонсало Фернандеса де Кордови та

---

³² Битва при Мінгольсхаймі. *History maps*. URL: <https://history-maps.com/ru/story/Thirty-Years-War>.

³³ Бад Вімпфен. *Germany Grand Tour*. URL: <https://navicup.com/object/germany-grand-tour/bad-wimpfen-237052/ua>.

протестантськими силами під командуванням Христіана Брауншвейгського. Христіан Брауншвейгський сподівався використати цю ситуацію для вирішального удару проти Католицької ліги. Він рушив з Вестфалії вздовж берегів річки Везер і через Гессен до річки Майн з 12 000 піхотинців, майже 5 000 кавалеристів і трьома гарматами, щоб об'єднати свої війська з арміями Мансфельда і Баден-Дюрлаха у Дармштадті.

Спрямовуючи зусилля на запобігання об'єднанню сил Мансфельда і Христіана Брауншвейгського на Майні, католицькі сили швидкими маршами підійшли з Вюрцбурга і 20 червня 1622 року досягли річки в районі Хехста, де виявили війська протестантів, які переправлялися через ріку. Імовірно, володіючи під своїм керівництвом 12 000 людьми та кількома гарматами, Христіан опинився в не вигідній позиції перед силами противника, які перевищували його вдвічі. Христіан вислав загін для захисту села перед переправою, а решта частини прискорила переправу через річку. Бій за село тривав майже п'ять годин, а переправа через річку відбувалася під сильним артилерійським і мушкетним обстрілом. Христіан втратив під час переправи весь свій військовий обоз і 2000 людей (за Т. Харботлом: 12 000 людей). Незважаючи на великі втрати, він зміг об'єднатися з Мансфельдом.³⁴

Битва під Флерюсом – одна з подій Тридцятирічної війни, яка відбулася 29-30 серпня 1622 року між іспанською армією під командуванням генерала Кордови та протестантськими військами графа Мансфельда і Христіана Брауншвейгського. На той час об'єднана католицька армія Іспанії та Баварії готувалася повністю окупувати Пфальц, а друга іспанська армія під командою Амброзіо Спіноли облогала Берген-оп-Зоом, місто на березі Шельди. Голландці найняли армію Мансфельда і Христіана Брауншвейгського для допомоги у знятті облоги Берген-оп-Зоома.

---

³⁴ Heinrich von Xylander: Herzog Christian der Jüngere von Braunschweig und Lüneburg (1599-1626). Das Leben eines protestantischen Führers aus dem Beginn des Dreißigjährigen Krieges. Vollständige Ausgabe. Hrsg. v. Thomas Thalmaier, Willebadessen 2014. S. 110–115.

Протестантська армія залишила Ельзас і швидкими темпами перетнула північну Францію, ввійшовши в іспанські Нідерланди через річку Ено. Іспанській армії біля Берген-оп-Зоома загрозувало потрапити в оточення між двома ворожими арміями – голландські підкріплення для облоги крепості збирались на сході від Бреди, а Мансфельд і Христіан Брауншвейгський наближалися з півдня. Гонсало Фернандес де Кордова був терміново викликаний для перехоплення протестантської армії. Кордова вирушив через Люксембург і важкодоступну місцевість Арденн, і після дуже вдалої стратегії досяг меж Брабанту на південному заході сучасної Бельгії.³⁵

У битві при Штадтлоні 6 серпня 1623 року католицька армія під командуванням графа Йоганна Церкласа Тіллі зіткнулася з протестантськими військами, які очолював Христіан Брауншвейгський під час Тридцятирічної війни. Брауншвейгський розташував свої сили на пагорбі, захищеному болотистою рівниною, неподалік від села Штадтлон. Бої почалися о 14:00 годині, і Тіллі розпочав атаку з тривалого бомбардування, за яким слідувала кавалерійська атака на правий фланг протестантів. Війська Брауншвейгського декілька разів намагалися відбити атаку, але у кінцевому підсумку зазнали поразки і розпочали відступ. Протестантська піхота також стала жертвою болота, що затримала їх у відступі. О 17:30 більшість сил Христіана Брауншвейгського капітулювала. Втрати протестантів становили від 6000 до 7000 загиблих і 4000 полонених, в той час як сили Тіллі зазнали втрат менше тисячі осіб.³⁶

Отже, досліджуваний період Тридцятилітньої війни був вирішальним для її подальшого перебігу та формування європейської політичної картини того часу. Битва на Білій Горі 1620 року позначилася як переломна у вигляді загальноєвропейської реакції на чеське повстання і зміцнення позицій Католицької Ліги. Поразка чехів підірвала їхню мораль та підштовхнула до

---

³⁵ Cañete, Hugo A, *Los Tercios de Flandes en Alemania. La Guerra del Palatinado 1620-1623*. Platea, 2014. 410 p.

³⁶ William P. Guthrie *Battles of the Thirty Years War: from White Mountain to Nordlingen, 1618-1635*. Westport: Greenwood Press, 2001. 335 pp.

ізоляції Фрідріха Пфальцьського, «зимового короля». Наступні роки принесли серію важливих битв, зокрема, битви біля Віслоху, Вімпфену, Хехста, Флерюса та Штадтлона, які відобразили складний військовий вимір того часу та долю чеської національної свідомості.

2.3. Роль Чехії у формуванні антигабсбурзької коаліції.

Державний суверенітет означає, що національна держава має повну юрисдикцію над своєю територією і населенням. Суверенна держава контролює населення, організації та групи на своїй території, має право встановлювати зв'язки з іншими державами, захищати свої інтереси. Порушення кордонів або примушування до рішень, що суперечать національним інтересам, є порушенням державного суверенітету. Суверенітет визначає буття держави на міжнародній арені і є умовою рівності серед держав, подібно до того, як право є умовою рівності для людей. Це розуміння суверенітету є наслідком тривалого історичного розвитку.

До середини XVII ст., а саме до підписання Вестфальського договору, поняття державного суверенітету не існувало в міжнародній політиці. До появи національних держав влада належала одній особі – суверену (монарху), який мав необмежену владу і міг вільно користуватись власною територією. Інтереси правлячих сімей, а не нації, визначали територіальні питання. Державні справи вирішувалися без врахування думки населення. Уряди не визнавали прав на національне самовизначення, і самі народи їх не утверджували. Теорії самозахисту не розроблялися церквою, дворянством чи нацією. Аристократія утримувала свої переваги, а церква – свою власність. Водночас, позбавлення монарха влади або приєднання його території до іншого суверена вважалося негативним, оскільки могло спровокувати підданих до ліквідації королівської влади.

Також варто звернути увагу на характер тогочасних війн. Патріотичні почуття не пробуджувалися, оскільки національна належність ігнорувалася. Правителі поважали не народ, а лише своїх колег. Існували спільні інтереси і

сімейні союзи між монархами, що зміцнювали одноосібну владу і сприяли закінченню воєн. За таких умов реалізація державного суверенітету була неможлива.

Натомість із появою національних держав розуміння суверенітету істотно змінюється. Якщо раніше йшлося лише про суверенітет правителя, то з процесами становлення національних держав суверенітет поширюється на всю спільність. Верховна влада тепер асоціюється не з конкретною особою, а з державою. Поняття державного суверенітету закріплюється в політичній теорії та практиці, перетворюючись на атрибут держави.

Національна держава виникає в епоху кризи абсолютних монархій і краху монополярного світового порядку, де домінуючу роль відігравала Священна Римська імперія. Вихід окремих країн зі складу імперії та їх суверенізація звузили її кордони до Німеччини, яка до періоду Тридцятилітньої війни визначалася як імперія виключно німецької нації. З розвитком військових технологій у XV ст. уряди таких суверенних держав – прообразів національних держав – прагнули отримувати більше ресурсів від населення для забезпечення безпеки в межах своєї території.³⁷

Період XVI – першої половини XVII ст. був пов'язаний зі складними внутрішніми економічними, релігійними та іншими трансформаційними процесами у європейських країнах, що вплинули на територіальний поділ Європи. У середні віки Європа протягом довгих століть була розділена на безліч королівств, герцогств та інших дрібних держав, значна частина яких номінально входила до складу Священної Римської імперії. У релігійному відношенні Європа була католицькою під керівництвом Папи Римського, який претендував на роль не тільки духовного, але й політичного лідера всієї Європи. Релігійні суперечки за вплив церкви посилювалися.

Переломним історичним моментом стало протестантсько-католицьке протиборство у внутрішньодержавному житті країн Європи, яке зруйнувало

---

³⁷ Політологія: Підручник / За заг. ред. проф. В.Г. Кременя, М.І. Горлача. Харків: Друкарський центр «Єдинорог», 2001. 640 с.

сформовану католицькою церквою загальну нормативно-ціннісну систему. Тридцятилітня війна, розпочата Священною Римською імперією з міжконфесійних мотивів, стала фактично першою європейською війною, до якої були втягнуті майже всі великі держави Європи: Швеція, Франція, Німеччина, Нідерланди, Данія, Чехія, Англія, Іспанія, Італія, меншою мірою Польща і Росія. Тридцятилітня війна торкнулася всіх верств населення і повністю змінила спосіб життя мирних громадян, мала тотальний характер.

У ході цієї війни утворились дві коаліції. Перша – Священна Римська імперія німецької нації з габсбурзьким блоком (іспанські і австрійські Габсбурги), яких підтримували папство і Польсько-Литовська держава, прагнули до панування над усім «християнським світом». Друга – національні держави Франція і Швеція з союзниками: Голландією (Республіка Сполучених Провінцій), Данією, Росією, певною мірою Англією, які утворили антигабсбурзьку коаліцію, що спиралася на протестантських князів у Німеччині та на антигабсбурзький рух у Чехії, Трансільванії, Італії. Спочатку війна мала релігійний характер (між католиками і протестантами), проте коли католицька Франція відкрито очолила антигабсбурзьку коаліцію, війна втратила цей характер.³⁸

Чехія та Угорщина – держави, де була сильна дворянська опозиція, а королівська влада була слабкою. Дворянство цих держав бажало мати короля у своєму підпорядкуванні, що не могло не позначитися на обороноздатності країн. Навіть під час виборів короля Владислав був змушений підписати так звану виборчу капітуляцію, яка б гарантувала угорському дворянству збереження привілеїв. Саме через це ні Владиславу, ні його сину Людовику не вдалося консолідувати дві країни для успішної боротьби з турками. Проблема дворянства, що виступало в опозиції до короля, базове небажання і нерозуміння проблеми з боку турків-османів не дали скільки-небудь помітних зрушень у

---

³⁸ Троян І. Трансформація ідеї державного суверенітету в системі міжнародних відносин XV – XVII ст. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 33–39. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38353896.pdf>.

єднанні двох держав. Сукупність проблем, накопичених у цих країнах, пригнічене селянське повстання в Угорщині, проблема гуситів у Чехії визначили долю Ягеллонів у цих країнах через вторгнення турків у 1526 році і загибель Людовика Ягеллона у битві при Могачі.³⁹

Антигабсбурзька коаліція представляла собою сукупність країн у складі Польщі, Угорщини, Чехії та Великого Князівства Литовського. У даному випадку йдеться про династичну боротьбу за престолі Чехії та Угорщини, які стали вакантними після смерті Іржі з Подебрад у 1471 році та смерті Матяша Хуньяді у 1490 році відповідно. Наслідування Владиславом Ягеллоном чеського престолу було підтримане імператором Фрідріхом III Габсбургом у ході таємних переговорів з Казимиром IV. Тут, як і в Польщі, король дуже залежав від сейму, який, окрім іншого, був неоднорідним у релігійному плані. У країні існувала гуситська політична сила. У боротьбі з Угорщиною його підтримував як Казимир, так і імператор, відповідно до договору в Нюрнберзі у 1474 році. Однак довго Казимир надавати військову підтримку не міг, оскільки сейм у Петркові не дозволяв йому цього робити. Боротьба з угорським королем призвела до договору в Брно у 1478 році. За ним і Владислав, і Матяш могли використовувати титули короля Чехії, а Матяш зберігав владу на захоплених чеських землях. Тут спостерігаються протиріччя в інтересах двох династій. У 1494 році на з'їзді в Левочі Ягеллони домовилися спільно діяти проти Габсбургів. У 1505 році угорський сейм прийняв постанову, за якою королем може стати іноземець, але це не завадило Владиславу укласти таємний договір з Максиміліаном Габсбургом, надати йому право на спадкування трону Угорщини у разі, якщо у Ягеллона не буде спадкоємця. Однак у Владислава народився син – Людовик, після якого на престолі Угорщини правитимуть Габсбурги аж до 1918 року.⁴⁰

---

³⁹ Halecki, O. *Dzieje Unii Jagiellońskiej*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1920. T. 2. 385 s.

⁴⁰ Johnson, Lonnie. *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*. Oxford University Press, 2011. 306 p.

Варто зауважити, що Чехія відіграла значну роль у формуванні антигабсбурзької коаліції в ході Тридцятилітньої війни. Протестантські князі Чехії активно підтримували антигабсбурзький рух, що сприяло об'єднанню зусиль різних європейських держав проти Габсбургів. Чехія стала важливим союзником Швеції, Франції та інших протестантських держав, які прагнули послабити владу католицької імперії. Виступаючи проти релігійного і політичного гніту Габсбургів, Чехія зміцнила позиції протестантів у Центральній Європі.

Як відзначає А. Пражак, «старі фундаментальні традиції, які збагатили і зберігали колись силу чеського народу – кирило-мефодіївська, святовацлавська, гуситська, братська – хоча мали ще протиреформаційний характер, але прорвалися на поверхню і контрастували з протиреформаційними традиціями, які колись перемогли завдяки білогорській катастрофі».⁴¹

Народні будителі епохи чеського національного відродження розпочали боротьбу проти наслідків Білої гори, започаткувавши протибілогорську традицію. Завдяки цій боротьбі почалась еволюція інших тенденцій: мовної, патріотичної, національної, чехословацької, слов'янської, культурної, демократичної, антиавстрійської, антинімецької, антиримської тощо. Зважаючи на це, слід розглянути проблему формування протибілогорської традиції в оцінці А. Пражака. Він вважає, що поразка під Білою горою фактично звела нанівець Реформацію і стала загрозою чеській мові, чеській землі, чеському народу, демократичним засадам суспільного управління і всьому тому, що до цього часу забезпечувало самобутність народу.⁴²

Отож, Чехія відіграла значну роль у формуванні антигабсбурзької коаліції під час Тридцятилітньої війни. Протестантські князі Чехії активно підтримували антигабсбурзький рух, сприяючи об'єднанню зусиль європейських держав проти католицької імперії Габсбургів. Чехія стала важливим союзником Швеції, Франції та інших протестантських держав, які

---

⁴¹ Pražak A. České obrození. Praha: Beaubort. Narodní správa, 1948. S. 120.

⁴² Pražak A. České obrození. Praha: Beaubort. Narodní správa, 1948. S. 120.

прагнули послабити владу Габсбургів. Боротьба проти релігійного та політичного гніту зміцнила позиції протестантів у Центральній Європі. Як зазначає А. Пражак, старі чеські традиції, які зберігали силу чеського народу, знову набули значення, контрастуючи з протиреформаційними традиціями. Народні будителі епохи чеського національного відродження розпочали боротьбу проти наслідків Білої гори, започаткувавши протибілогорську традицію, що посилює мовні, патріотичні та культурні тенденції в Чехії.

РОЗДІЛ 3

НАСЛІДКИ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ

3.1. Вестфальський мир та його вплив на політико-економічне становище Чехії.

Нині неможливо уявити собі державу, що б не підтримувала зв'язки з іншими країнами. Процес глобалізації охоплює майже всі аспекти життя людей, зокрема міждержавні відносини та міжнародне право. Але досі існує безліч історичних документів, які є предметом аналізу для розуміння витоків міжнародного права. Серед таких документів особливе місце належить міждержавним угодам Мюнстера та Оснабрюка 1648 року, які надали форму Вестфальським мирним переговорам і юридично закріпили завершення Тридцятирічної війни в Європі. Цей конфлікт є одним із найбільш масштабних військових, політико-дипломатичних і династичних протистоянь Нового часу.⁴³

Тридцятилітня війна, яка розпочалася з Празької дефенестрації у 1618 році, спочатку локального характеру, швидко перетворилася на загальноєвропейський конфлікт, спрямований проти гегемонії Габсбургів у Європі. З боку імператора Фердинанда воювали Польща, більшість німецьких князівств, Португалія, Папська держава, а до антигабсбурзької коаліції увійшли Швеція, Данія, Франція, Англія, Шотландія, Нідерланди, Саксонія, Росія, Савоя, Венеція та Швейцарія.

Війна, що охопила Європу, стала одним з найкривавіших конфліктів історії. В Німеччині загинуло понад 5 мільйонів людей, третина міст була зруйнована, а на полях битв загинуло понад 700 тисяч осіб. Крім того, в різних частинах Європи розгорталась епідемія тифу, чуми, цинги та дизентерії, що призвели до страждань населення та спустошення значної частини території.

Після двох невдалих спроб у 1629 і 1635 роках припинити війну, мирні переговори розпочалися у 1641 році під підтримкою Папи Урбана VIII. У 1648 році у Мюнстері і Оснабрюці були укладені договори, що завершили

---

⁴³ Задорожна С.М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир. *Право і суспільство*. № 6. 2018. С. 241–245.

Тридцятилітню війну. Вони визнали незалежність Республіки Сполучених провінцій Нідерландів та Швейцарії, зрівняли у правах протестантів (як лютеран, так і кальвіністів) та католиків, обмежили владу Габсбургів до їхніх спадкоємних земель.⁴⁴

Події Тридцятирічної війни та наступні мирні процеси продовжують залишатися предметом інтересу для істориків, істориків права та дослідників міжнародних відносин. Для завершення цього кровопролитного конфлікту було укладено два мирних договори: Оснабрюкський договір від 15 травня 1648 року і Мюнстерський договір від 24 жовтня 1648 року. Переговори про умови миру велися на території Німеччини, в історичній області Вестфалія. З метою дотримання принципу конфесіональної рівності переговори з протестантськими державами й Швецією велися у протестантському єпископстві Оснабрюк, а з католицькими державами та Францією – у католицькому єпископстві Мюнстері. Обидва міста оголошувалися нейтральними та демілітаризованими на час переговорів.⁴⁵

Положення Вестфальського мирного договору, укладеного 24 жовтня 1648 року, зафіксовані в двох «інструментах миру» – Instrumentum Pacis Osnabrugensis (IPO) і Instrumentum Pacis Monasterensis (IPM), які разом складають єдиний Вестфальський договір (в подальшому будуть використовуватися терміни «Оснабрюкський договір» і «Мюнстерський договір» згідно з національною традицією; коли йдеться про обидва договори, буде використовуватися термін «Вестфальський мирний договір»). Іноді до них додають Мюнстерський мир, укладений між Нідерландами і Іспанією в січні 1648 року.

Оснабрюкський мирний договір був укладений між королевою Швеції та її союзниками з одного боку та імператором Священної Римської імперії

---

⁴⁴ Лук'янюк В. Вестфальський мирний договір. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1024P/>.

⁴⁵ Шумський І. Вестфальська система як виток новомодерної системи міжнародних відносин. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 81–85. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/amp_23.pdf#page=81.

німецької нації (далі - СРІН або Священна Римська імперія) з династії Габсбургів і німецькими князями з іншого. Мюнстерський договір укладений між королем Франції та його союзниками і імператором з князями і їх союзниками. Договори мають подвійний характер: по-перше, вони закінчують стан війни між СРІН і Швецією та Францією, по-друге, вони врегульовують внутрішньоімперські питання. Таким чином, Вестфальський договір є як міжнародним договором у класичному розумінні, так і конституційним актом Священної Римської імперії.

Як зазначає історик Рональд Еш, «важко знайти інший юридичний документ в період раннього Нового часу, в якому ці два аспекти – внутрішнє конституційне регулювання і міжнародна угода – були б так сильно сплетені».⁴⁶

В цілому положення Вестфальських договорів стосувались трьох основних тем:

1. Урегулювання релігійних питань в імперії – договори підтверджували норми, встановлені Аугсбурзьким миром 1555 року, з деякими значними винятками. Один з найбільш помітних винятків — це стаття 5 параграфу 11 Оснабрюкського договору, яка стверджувала, що князь Священної Римської імперії, який бажає змінити свою релігію, не може змусити своїх підданих зробити те саме. Договори також формально визнали право католиків жити на протестантських землях і навпаки, вільно віддаватися своїм релігійним переконанням, молитися і надавати своїм дітям відповідну релігійну освіту.

2. Територіальні зміни і права князів – договори врегулювали територіальні питання і права князів у межах імперії, зокрема щодо їхніх владних повноважень і автономії.

3. Вторинні питання, як-от амністія, рекапітуляція і т.д. – договори також охоплювали вторинні питання, які стосувалися військових аспектів

---

⁴⁶ Asch R.G. The ius foederis re-examined: the Peace of Westphalia and the constitution of the Holy Roman Empire. *Peace Treaties and International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*. Lesaffer R., ed. New York, Cambridge University Press, 2004. Pp. 319–337.

конфлікту, амністії для учасників війни, повернення конфіскованих маєтків і інші супутні аспекти.

Права релігійних меншин, наприклад, політичні, були гарантовані, забезпечено рівне представництво релігійних спільнот у імперських представницьких і судових органах. Права, які раніше були надані лише лютеранам, були розширені також на кальвіністів, але не на інші протестантські течії.⁴⁷

Переломним моментом для розвитку міжнародного права стало загальне усвідомлення всіма учасниками конфліктів про відсутність прийнятних альтернатив військовому вирішенню суперечок та необхідності регулювання їх шляхом мирних переговорів. У попередні епохи не існувало прецедентів для колективного обговорення справ між державами та установами загальноновизнаних правил, що обов'язкові для всіх народів.

Вестфальський мир, заснований на Оснабрюцькому і Мюнстерському договорах, закріпив основні принципи європейського правопорядку, які з часом стали основою сучасного міжнародного права. Ці принципи включають суверенітет держав, мирне врегулювання конфліктів, захист прав індивідуума та власності. Хоча договори були двосторонніми, участь у мирному конгресі брали представники 16 європейських держав і політичних сил, що відіграли ключову роль у формуванні єдиного європейського правопорядку.⁴⁸

Аналізуючи Вестфальський мир щодо його впливу на розвиток ідеї та практики колективної безпеки і загального міжнародного правопорядку, важливо враховувати кілька ключових моментів. По-перше, Вестфальський мир не лише закріпив основні принципи міжнародного права, але й визначив внутрішню структуру Священної Римської імперії після Тридцятирічної війни, ставши основним законодавчим актом цієї імперії. По-друге, автори мирних

---

⁴⁷ Osiander A. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*. 2001. Vol. 55. Iss. 2. Pp. 251–287.

⁴⁸ Задорожна С. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 241–245. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/6_2018/part_1/43.pdf.

договорів того часу не мали сучасного юридичного термінологічного апарату, і наше розуміння їхніх положень сьогодні істотно відрізняється від їх сприйняття у XVII столітті. Нарешті, важливо зазначити, що Вестфальський мир є історичним феноменом, який мав велике значення на свій час, але його інтерпретація змінювалася із часом залежно від історичного контексту та потреб наступних поколінь.

Стаття III Мюнстерського трактату встановлює обов'язок договірних сторін підтримувати міцну та щиру взаємну дружбу, не допомагаючи ворогам один одному, ні за яких обставин, і не допускаючи пропуску ворожих військ через свою територію.⁴⁹

Отже, Вестфальська мирна угода 1648 року значно змінила політичну карту Європи та економічне становище Чехії зокрема. Договір закріпив незалежність європейських держав та припинив втручання Габсбургів у внутрішні справи країни, чим підтвердив формування перших основ колективної безпеки. Однак відновлення після тривалої війни виявилось складним процесом через руйнування і втрати. Вестфальський договір також визначив правову основу релігійної свободи, що сприяло розвитку культурного та релігійного життя в Чехії в подальшому.

3.2. Тридцятилітня війна та тогочасний політичний порядок.

Тридцятилітня війна, яка тривала з 1618 по 1648 рік, була одним із найдовших і руйнівних конфліктів в європейській історії. Війна велася головним чином у Центральній Європі, і, за оцінками, загинуло від 4,5 до 8 мільйонів солдатів і цивільних через битви, голод та хвороби. У деяких районах сучасної Німеччини населення скоротилося більш ніж на 50%. Пов'язані конфлікти включали Вісімдесятилітню війну, війну за Мантуанську спадщину, франко-іспанську війну та війну за відновлення Португалії.

---

⁴⁹ Treaty of Westphalia. Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies. The Avalon Project: Documents in law, history and diplomacy. Yale Law School. Lillian Goldman Law Library in memory of Sol Goldman. URL: http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp

До ХХ століття історики зазвичай вважали Тридцятилітню війну продовженням релігійної боротьби, розпочатої Реформацією 16-го століття в Священній Римській імперії. Аугсбурзький мир 1555 року намагався вирішити ці питання, розділивши імперію на лютеранські та католицькі держави, але протягом наступних 50 років поширення протестантизму дестабілізувало цей порядок. Хоча сучасні історики визнають, що релігійні та імперські суперечності були важливими факторами, що спричинили війну, вони також вважають, що її розмах і тривалість були зумовлені боротьбою за домінування в Європі між Габсбургами (Іспанією та Австрією) та французьким домом Бурбонів.

Війна почалася в 1618 році, коли імператор Фердинанд II був скинутий з трону Богемії і замінений протестантом Фрідріхом V Пфальцьським. Хоча імперські війська швидко придушили богемське повстання, бойові дії поширилися на Пфальц, що мало стратегічне значення для Голландської республіки та Іспанії, які тоді були учасниками Вісімдесятилітньої війни. Такі правителі, як Крістіан IV з Данії та Густав Адольф із Швеції, володіли територіями в межах Імперії, що дало їм та іншим іноземним державам привід для втручання, перетворюючи внутрішню династичну суперечку на ширший європейський конфлікт.

Перший етап війни з 1618 по 1635 роки був переважно громадянською війною між німецькими членами Священної Римської імперії за підтримки зовнішніх держав. Після 1635 року Імперія стала ареною ширшої боротьби між Францією, яку підтримувала Швеція, та імператором Фердинандом III, який був союзником Іспанії. Війна завершилася Вестфальським миром 1648 року, положення якого включали більшу автономію для таких держав, як Баварія та Саксонія, а також визнання голландської незалежності Іспанією. Послабивши Габсбургів відносно Франції, конфлікт змінив європейський баланс сил і заклав основу для війн Людовіка XIV.⁵⁰

---

⁵⁰ Тридцятилітня війна. *History maps*. URL: <https://history-maps.com/uk/story/Thirty-Years-War>.

Події Тридцятилітньої війни (1618-1648), які передували ключовим дипломатичним переговорам у Вестфалії, а також сам Вестфальський конгрес 1648 року, разом з його результатами та історичними наслідками, продовжують привертати увагу істориків, політиків і дипломатів усього світу понад три століття. Останнім часом в різних країнах спостерігається зростання інтересу наукової громадськості до історичних подій епохи раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), зокрема до політико-дипломатичних викликів, які розглядаються на Вестфальському (1648) і Віденському (1814-1815) конгресах.⁵¹

Тридцятилітня війна слугувала віддзеркаленням складних міжнародно-політичних та політико-дипломатичних процесів, що визначали Європу у першій половині XVII століття. Її історичні передумови утворювалися протягом тривалого часу і були зумовлені загостренням політичних суперечок і релігійних конфліктів. Тиск католиків на протестантів в Німеччині посилювався з середини XVI століття в контексті Контрреформації. Папа римський та Габсбурги, в особі німецького імператора та іспанського короля, виступили на захист католиків. Протестантські країни: Англія, Республіка Сполучених Провінцій, Данія, Швеція, а також католицька Франція, стали захисниками інтересів протестантів, з метою стримувати зростання впливу Габсбургів.⁵²

За результатами Тридцятилітньої війни вперше європейські держави сприйняли континент як єдине ціле, готове нести спільну відповідальність. Події в Мюнстері та Оснабрюці нагадували сучасним очам Наряду з безпеки і співробітництва в Європі. Новий порядок гарантували великі держави, які забезпечили незалежність Об'єднаним провінціям Північних Нідерландів і Швейцарському союзу. Швеція отримала Передню Померанію, Вісмар, а також архієпископство Бремен і єпископство Верден. Курфюрст Бранденбургський здобув території, що стали основою майбутньої Пруссії. Франція досягла своїх

---

⁵¹ Black J. A History of Diplomacy. Reaktion Books, 2010. 312 p.

⁵² Correspondance inedite du Grand Conde // Louis Joseph de Bourbon Conde (prince de), CharlesLouis de Sevelinges. Mémoires pour servir à l'Histoire de la 24. 25. Maison Condé / Par L.-G.Michaud. T. I. P., 1820. P. 263–268.

військових цілей, отримавши ельзаські землі, що належали австрійській короні, і таким чином звільнилася від габсбургського впливу.⁵³

Тридцятилітня війна і Вестфальська система міжнародних відносин представляють собою унікальне політико-дипломатичне явище свого часу. Вони встановили принципи міждержавного діалогу, роль інститутів нової постійної дипломатії і кулуарної дипломатії, а також основи норм дипломатичного протоколу, етикету й церемоніалу, які відіграли ключову роль у формуванні дипломатичної практики не лише в Європі, а й у всьому світі. Тридцятилітня війна відзначилася кінцем ери найманих армій і досягненням апогею комерціалізації та приватизації військових дій у ранньому Новому часі.

Дипломатичні переговори та баталії під час Тридцятилітньої війни знайшли своє інституціональне завершення у Вестфальському мирному договорі, який фактично став кодексом сучасної дипломатії. Вестфальська система підтвердила свою ефективність як міжнародний механізм і зберігала свій статус протягом XVII-XVIII століть, хоча з часом почала втрачати свою актуальність і була замінена новою архітектурою міжнародних відносин після Віденського конгресу (1814-1815).

Вестфальська система виявилася успішною у захисті інтересів держав та уникненні загальних війн. Її модель компромісу втілила протиріччя між технічними та етичними аспектами, що сприяло створенню нової динаміки західної цивілізації. Вестфальська система заклала основи сучасної світової політики, зокрема, створивши умови для національних держав із захистом їх суверенітету та сприянням розвитку національних ідентичностей.⁵⁴

Вестфальський мир відкрив нову епоху у зовнішній політиці австрійських Габсбургів, зосереджуючи їхню увагу на експансії на південний схід протягом

---

⁵³ Lettres du cardinal Masarin pendant son ministere / Par M. A. Cheruel et G. Avenel. T. III. P., 1877. 1122 p. URL: <https://archive.org/details/lettresducardina01maza/page/n9/mode/2up>.

⁵⁴ Ціватий В. Міжнародно-політичні наслідки й фронтири Тридцятилітньої війни (1618-1648): історичний, дипломатичний та інституціональний дискурси. *Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського*. 2019. Вип. 27. С. 88–96. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzvdpu_ist_2019_27_13.pdf.

наступних 250 років. Інші учасники Тридцятилітньої війни продовжували свої колишні зовнішньополітичні лінії та дипломатичні тактики. Швеція намагалася ослабити Данію, а також контролювати Польщу, запобігаючи розширенню російських впливів у Прибалтиці. Франція активно здобувала території в Священній Римській імперії, підриваючи авторитет імператорської влади. Бранденбург в цей період також здобував значний вплив і став загрозою для сусідніх Швеції та Польщі. В умовах тогочасного політичного клімату будь-який конфлікт негайно відбивався у таємних або кулуарних дипломатичних контактах, які часто замасковували справжні мотиви та цілі сторін.⁵⁵

Прийнято вважати, що Тридцятилітня війна є останньою великою релігійною війною в Європі. Принаймні, розпочалася вона саме з протистояння католиків і протестантів, що дозволяє нам виділити перших очевидних її учасників — представників католицької та протестантської конфесій всередині християнської церкви. Якщо звернутися до деталей цієї конфронтації, то почалася вона з прикладу колосального спротиву, яким чеський народ відповів на спробу нав'язати йому католицизм і відібрати даровану раніше свободу віросповідання. Безумовно, зводити конфлікт тільки до відлуння Контрреформації було б не зовсім правильно, адже в планах Фердинанда II (Штирійського), одного з ініціаторів Тридцятилітньої війни, було, за свідченням англійського історика Дж. Брайса, відновлення Священної Римської імперії германської нації в її старих межах і повернення германській короні повної прерогативи стосовно всіх її васалів. Тому «Викрадення Європи» готувалося ретельно і не зводилося лише до питань віри.

Таким чином, виклик було кинуто не тільки протестантизму, але й останнім залишкам незалежності чеської держави і чеського народу. Дворяни-протестанти Чехії звернулися зі скаргами до центральної влади в Празі (наміснику імператора), а потім і у Відень (до самого Фердинанда II), і в обох випадках отримали жорстку відмову виконати їхні вимоги. Дворян-

---

⁵⁵ Дмитрієв А. І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: Монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 426 с.

протестантів Чехії також можна вважати однією з груп учасників Тридцятилітньої війни. Саме з моменту початку їхнього спротиву діям короля прийнято вести відлік цього затяжного конфлікту. І хоча Чехія в той час не мала ні достатніх фінансових ресурсів, ні власного війська, щоб прийняти виклик, кинутий Фердинандом II, новий уряд зумів створити чеську армію, забезпечивши оперативний збір військового податку. Бойовий дух нової чеської армії був дуже високий, що збентежило віденський двір.⁵⁶

Політичний баланс сил, що утвердився в Європі після закінчення Тридцятилітньої війни, відзначив інституційне оформлення нової політико-дипломатичної та міжнародної системи – Вестфальської.

Досліджуючи Вестфальський мир і Тридцятилітню війну в Європі, важливо пам'ятати про інші політико-дипломатичні події того часу, такі як Англійська революція під проводом Кромвеля та Українська визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Тісний зв'язок і взаємопереплетіння політичних подій, що відбувалися в Західній і Східній Європі наприкінці Тридцятилітньої війни, найбільш яскраво проявилися під час підготовки і підписання Вестфальського миру 1648 року, а також у підсумковому форматі війни, яка фактично тривала до 1653 року.⁵⁷

Яким був «європейський політико-дипломатичний ландшафт після битви» – Вестфальський мир XVII століття? Більшість закордонних вчених визначає його як «європейський мир». У цьому значенні їх підхід співзвучний думці більшості українських дослідників, які поділяють погляди закордонних колег: значна частина свідчень вказує на те, що дипломати в обох вестфальських містах, де відбувалися конгреси, були добре знайомі з мовними дипломатичними зворотами та метафорою «європейської рівноваги», тобто мислили категоріями системних зв'язків. Однак, на жаль, ця обставина,

---

⁵⁶ Hybrid warfare: fighting complex opponents from the Ancient World to the present / Ed. by W. Murray, P.R. Mansoor. Cambridge, 2012. P. 305.

⁵⁷ Чухліб Т. Магнат, Козак і Гайдамака. Боротьба за владу Русі – України з короною польською (1569-1769pp.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 256 с.

посиливши світські раціонально-державні риси європейської дипломатії, не вберегла континент від подальших гострих протиріч і воєн.⁵⁸

Отже, у 1648 році важливі віхи європейської історії були розставлені в Мюнстері (де велися переговори з католицькою стороною) і Оснабрюці (де велися переговори з протестантською стороною). Насправді, дипломати, як завжди, заклали основи майбутніх конфліктів, в які доведеться вплутатися Людовику XIV. Таким чином, багато рис середньовічного світогляду, таких як неточність, схильність до складнощів і суперечностей, правова витонченість та зовнішня незлобивість, залишалися живими ще в середині XVII століття і продовжували впливати на дипломатичні практики. Вестфальська система міжнародних відносин заклала основні принципи сучасної світової політики XX-XXI століть. Поява національних держав стала найважливішою ознакою Нового часу, з приходом якого світ вступив на шлях індустріального розвитку.⁵⁹

Можна стверджувати, що Тридцятилітня війна суттєво змінила політичний порядок у Європі, заклавши основи сучасної системи міжнародних відносин. Вестфальський мир 1648 року завершив війну, закріпивши принцип суверенітету національних держав і послабивши владу Священної Римської імперії, що сприяло піднесенню Франції та Швеції як нових європейських гегемонів, водночас зменшивши вплив Габсбургів. Війна призвела до значного демографічного та економічного спаду в Центральній Європі, що вплинуло на розвиток регіону на тривалий час. Тридцятилітня війна також підкреслила важливість релігійної толерантності та заклала основи для подальшого розвитку секуляризму в європейській політиці.

---

⁵⁸ Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. Reaktion Books, 2010. 312 p.

⁵⁹ Ціватий В. Дипломатія і зовнішня політика європейських держав у добу раннього Нового часу: метаморфози та інституціональні традиції Вестфальської системи міжнародних відносин. *Die wichtigsten Vektoren für die Entwicklung der Wissenschaft im Jahr*. 2020. № 2. P. 95–99.

3.3. Політичні та культурні наслідки війни для Чехії.

У середньовічній історії Європи, з точки зору своєї значущості і довгострокового впливу на розвиток соціально-правових інститутів у майбутньому, виділяються події, пов'язані з періодом Реформації XVII ст., які торкнулися більшості країн Європи. Тридцятилітня війна, що вибухнула в Європі, залишилася одним із найжахливіших європейських конфліктів. Цей затяжний і руйнівний конфлікт між католиками і протестантами, який тривав з 1618 по 1648 рік, мав катастрофічні наслідки для багатьох європейських держав. Війна не лише змінила політичний ландшафт Європи, а й суттєво вплинула на економічний та соціальний розвиток регіону, заклавши основи для майбутніх реформ і змін у соціально-правових структурах.⁶⁰

У середині XVII століття в Європі панували феодальні порядки, і вона складалася з численних дрібних королівств і князівств. Невеликі портові торговельні міста-республіки в Італії та Північній Європі губилися на тлі безлічі феодальних міст-держав. На Заході Іспанія, хоча вже занепадала, залишалася великою державою з володіннями в Центральній та Південній Америці, на Великих Антильських островах, поблизу Північно-Західної Африки та на Філіппінському архіпелазі в Тихому океані. У материковій Європі Габсбурги зміцнювали свій вплив, змагаючись з Францією за панування в Західній Європі. Маленьке Португальське королівство контролювало Бразилію та інші колонії, але не мало значного політичного впливу в Європі. Іспанія та Португалія займали вигідне положення на торговельних шляхах до Нового Світу.

На тлі цих соціально-політичних та економічних змін у Європі в період Реформації набув поширення протестантизм, пов'язаний з іменами Мартіна Лютера, Жана Кальвіна та Ульріха Цвінглі. Католицька церква разом із єзуїтами протистояли Реформації і очолили Контрреформацію. Це протистояння призвело до Тридцятирічної війни (1618-1648) – першої

---

⁶⁰ Савчук К.О. Тридцятилітня війна 1618-48. Юридична енциклопедія в 6-т. Т. 6 / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2004. 768 с.

загальноєвропейської війни між католицьким союзом і протестантською коаліцією. До католицького союзу входили Іспанія, Священна Римська імперія, католицькі князівства Німеччини та Португалія, яких підтримувала Річ Посполита разом з українськими козаками. Антигабсбурзьку коаліцію склали німецькі протестантські князівства, Франція, Швеція, Данія, Голландія та Англія. Війна, що спочатку була релігійним конфліктом між католиками і протестантами, поступово втратила цей характер, відображаючи глибинні процеси розвитку капіталізму та становлення національних держав у феодальній Європі.⁶¹

На думку Паркера, XVII століття переконливо довело, що більшість політичних катастроф сталися під час погіршення клімату, особливо в періоди холодів і посух (1618–1623, 1629–1632, 1639–1643, 1647–1650, 1657–1658, 1694–1696). Багато урядів отримали досвід з цих криз і замість «воєнної держави» почала розвиватися ідея «держави загального благоденства».⁶²

Паркер все ж вважає серцем кризи проблему голоду, яка змушувала споживати менше продуктів харчування та зменшувати кількість їдців. Достатньо навести приклад: у Німеччині, у Померанії та Мекленбурзі на півночі, у Гессені та Пфальці населення внаслідок воєн та голоду з 1618 по 1648 рік зменшилося на дві третини. Але найбільше постраждало герцогство Вюртемберг, де населення скоротилося з 450 тисяч осіб до 100 тисяч. Ці ж причини спонукали людей у XVII столітті до добровільної міграції у пошуках кращої долі. Цікавим є важливе спостереження Паркера, що там, де правителі ігнорували заклики з боку народу, відбувалися повстання та революції. У цьому сенсі він справедливо вказує на Китай, Росію, Річ Посполиту, Османську імперію, Німеччину та її сусідів, країни Піренейського півострова, Францію, Британію та Ірландію. Врешті-решт 40-і роки XVII століття знали більше

---

⁶¹ Савчук К. О. Тридцятилітня війна 1618-48. Юридична енциклопедія в 6-т. Т. 6 / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл, 2004. 768 с.

⁶² Parker G. Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century. New Haven, 2013. P. 674–675.

повстань і революцій, ніж будь-який інший порівнюваний період в світовій історії.⁶³

Тридцятирічна війна стала результатом цілого комплексу міждержавних і міжконфесійних протиріч. Чехія опинилась у епіцентрі протистояння через наростання конфлікту між Габсбургами та чеськими станами через гостре питання про розділ повноважень короля і станів, з яким тісно пов'язане релігійне питання. Протестантська більшість настоювала на збереженні своїх прав, що ускладнювало відносини між Габсбургами і чеською опозицією. Поразка чехів і їх союзників сприяла зміні балансу сил у Центральній Європі та втручання внутрішніх справ імперії з боку Данії, Швеції, Франції. Паралельно розвивалися конфлікти між Іспанією і Республікою Об'єднаних Провінцій, Річчю Посполитою і Османською імперією, а також між Річчю Посполитою і Московським царством. Безпосереднім результатом поразки чеського повстання стала консолідація габсбурзько-католицького табору в Європі.⁶⁴

Після 1620 року відбулися значні соціальні й політичні перетворення в шляхетському середовищі Чехії. Ці зміни стосувалися створення католицької еліти, римо-католицької ієрархії та нової бюрократії. Причиною цих змін були репресії, вигнання та конфіскації майна протестантських шляхтичів, а також передача маєтків новим власникам, які часто представляли імперських офіцерів.

Ці перетворення чітко виявились при порівнянні двох ключових збірників документів: «Zřízení zemská Království Českého XVI věku» (Установлення земельного права Королівства Чехії XVI століття) і «Obnovene Právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627 roku» (Відновлене Право і Установа Земельного Наслідування Королівства Чехії 1627 року).

Після Білої Гори половина маєтків шляхти змінила власників і перейшла до «нової аристократії». Зафіксувалося загострення протистояння між

---

⁶³ Parker G. *Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century*. New Haven, 2013. P. 674–675.

⁶⁴ Arndt J. *Der Dreißigjährige Krieg 1618–1648*. Stuttgart, 2009. S. 11–12.

католиками та протестантами, що призвело до «конфесіоналізації політичної ідентичності», коли релігійна належність стала важливим фактором у формуванні політичних позицій.⁶⁵

Документ 1627 року закріпив спадкове володіння трону Габсбургською династією, зробив католицизм єдиною дозволеною релігією, зрівняв німецьку мову з чеською, і позбавив стани права планування та збирання податків. Посади були призначені лише монархом. Фердинанд II у передмові до видання «*Obnovene Právo a Zřízení zemské...*» пояснив ці обмеження як необхідні для забезпечення порядку у королівстві та уникнення практик минулого, таких як повстання станів та військові дії.⁶⁶ У введених змінах ієрархії клір був утверджений як перший стан, пани займали друге місце, а лицарі – третє. Четвертим станом вважались королівські міста. Становище кліру суттєво покращилося, оскільки колишню конфіскацію майна замінено на невідчужуваність монастирських земель.⁶⁷

Усі права закріплювались за родом і передавались спадково. Проте часто важко простежити генеалогію родів через помилкову зміну імені окремого шляхтича під час переписування документів, що може призвести до втрати можливості дослідження протяжності роду. Для визначення приналежності до *erbovních* або *vladuských* станів генеалогія та геральдика частини родів міститься в «*Liste Henealogické a Geraldické Společnosti*». Це джерело має особливу цінність тим, що воно містить інформацію про прийняття до лицарського стану до 1620 року або збереження у гербовому.

Наприклад, рід Матяша Літвіна у 1592 році підвищений Рудольфом II до лицарського стану, з правом вживати додаток «*z Poleczka*». У 1600 році Вацлава Прібрамського переведено у *vladuský* стан, надано герб і додаток «*z Milmštatu*». Чеський рід, заснований міщанином Йозефом Кадеравським, також

⁶⁵ MacHardy K. Constructing Confessional Political Identities in Bohemia and Austria before the Thirty Years War. *Berichte und Beiträge GWZO*. 2006. № 2. P. 85–86.

⁶⁶ *Enemies, Neighbors, Friends*. Oxford University Press, 1996. S. 11.

⁶⁷ *Obnovene Právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627 roku / K vydání uprálil Hermanegild Jireček*. Praha, 1888. S. 36–38.

змінив свою станову належність, коли Рудольф II «udělil erbovní list z níže porosaným vláducký znamením...».⁶⁸

Після Білої Гори встановлено нову ієрархію чеської шляхти, яка була більш диференційованою і структурованою. До титулів нової панівної шляхти належали князі, графи і «svobodný pán» (вільний пан, Freiherr), тоді як титули нижчої шляхти включали рицарів та просте шляхетство. Шляхтичі з рицарським титулом (rytířský titul) вважалися перехідними між вищою і нижчою шляхтою, з меншими обмеженнями в правах порівняно з вищими станами, але вони займали нижче місце в ієрархії через менші маєтки. Щодо рицарського стану, вони не мали таких самих прав і обов'язків, що і пани, і не виконували робіт підданців.⁶⁹

Якщо рицарі часто служили перехідною ланкою, то до «služebné» (нижчої, служилої) шляхти входили інші привілейовані роди, такі як «prosté šlechtictví», які часто жили життям, що було типовим для старої земельної аристократії. Володіння великими маєтками часто вважалися одним із ключових показників їхнього привілейованого становища, хоча для вищої шляхти це мало меншого значення. Для «panující šlechty» було важливим підтвердження їхнього високого становища, оскільки всі члени князівських родів належали до вищої знаті, і їхня кількість була обмежена. Що стосується магнатських родів, привілей розповсюджувався лише на голову роду. Спочатку належність інших членів магнатської родини не була чіткою. Коли вирішили віднести усі магнатські роди до вищої шляхти, головам родів було присвоєно титулы princů або princezen для виділення їхнього статусу.⁷⁰

Формування ієрархії чеської шляхти та надання титулів відбувалося з урахуванням загальноімперської практики і структури держав Західної Європи. Так, дідичний титул «Vévodský» (герцог) мав свої аналоги у дідичних

⁶⁸ Liste Heneologické a Geraldické Společnosti v Praze... S. 15.

⁶⁹ Březina V. Rytířský stav v Čechách a na Moravě v raném novověku / Rod Bukůvků z Bukůvky od středověku do 20.století. České Budějovice, 2008. S.12.

⁷⁰ Březina V. Rytířský stav v Čechách a na Moravě v raném novověku / Rod Bukůvků z Bukůvky od středověku do 20.století. České Budějovice, 2008. S.12.

князівських, графських, ландкрабських та маркграфських титулах. Титул «hrabě» (граф) надавався нащадкам старих панських родів, але порівняно з князівським титулом родовід цих родів не завжди був бездоганним. Привілейоване становище шляхти можна було отримати як винагороду за військові або цивільні заслуги. Після успішної оборони Моравії від Альбрехта Валштейна у 1606-1607 роках його сім'я була піднята до стану магнатів, і до них зверталися як до «Hoch-Und Wohlgeboren» (Високі та Шановані). Серед вищої шляхти виділялися «svobodný pán» (вільний пан), які зазвичай були чиновниками, офіцерами, генералами або поміщиками. Однак цей титул почав втрачати свою значущість на початку XVII століття.

Таким чином, битва під Білою горою 1620 року стала поворотним моментом у чеській історії, особливо для шляхти, змінюючи її соціальне та політичне становище. Ці події відбувалися в контексті загальноєвропейських змін, останні релігійні війни та перехід від станового устрою до абсолютизму.⁷¹

«Чеська війна» виявила основну слабкість австрійських Габсбургів – їхню сильну матеріальну залежність від станів різних частин великої держави і відсутність значних власних ресурсів. Контроль над територією чеського королівства був втрачений незабаром після дефенестрації. Повторно підкорити землі, що бунтувалися, вдалося тільки в 1621 році.

В умовах слабкості австрійських Габсбургів головною причиною поразки повстання стала вкрай не вигідна для станової опозиції зовнішньополітична ситуація. Папська курія й особливо Іспанія вже до 1618 року зробили «чеське питання» пріоритетом своєї політики, не жалюючи коштів на допомогу імперії,

⁷¹ Нагірняк Т. Становище і статус шляхти Чехії за титулатурою до і після Білої гори. *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право: науковий збірник*. 2013. С. 84–97. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5010/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%A7%D0%B5%D1%85%D1%96%D1%97.pdf#page=84>.

що дозволило компенсувати фінансову й військову слабкість останньої. Дипломатія іспанських і австрійських Габсбургів досягла вражаючих успіхів, зумівши ціною уступок з боку Відня залучити на свій бік найважливіших прихильників католицького табору в Центральній Європі і одночасно нейтралізувати потенційних союзників чеських станів.

В умовах практичної зовнішньополітичної ізоляції станова опозиція та курфюрст пфальцський не мали достатніх ресурсів для успішного проведення війни проти імператора. Фінансова криза, яка охопила чеську державу, сприяла розпаду найманої армії. Тому велика поразка на Білій Горі швидко перетворилася на катастрофу, деморалізувавши повстанців. Протягом 1620-х років відбулися ключові зміни в структурі державного управління земель чеської корони, що різко знизили залежність монархії від станових інститутів, перш за все, Генерального сейму, який почав перетворюватися виключно на консультативний орган без права приймати самостійні рішення.⁷²

Отже, Тридцятирічна війна стала однією з найбільших європейських війн, що вплинула на політичну карту Центральної Європи. Війна спричинила значні соціальні і політичні перетворення в Чехії, де після Білої Гори створилася нова ієрархія шляхти, диференціюючи князів, графів та рицарів. Ці зміни також супроводжувалися конфесіоналізацією політичної ідентичності, де релігійна належність стала ключовим фактором у формуванні політичних позицій. Угода Відновлене Право і Установа 1627 року закріпила католицизм як єдину дозволена релігію, змінивши баланс сил у Королівстві Чехії. Усі ці зміни поклали край протестантській більшості та змусили шляхту переформатуватися, змінити її статус в умовах габсбурзької домінації.

---

⁷² Міщук Г. Релігійний розвиток Чехії початку XVII сторіччя. *Матеріали XVII Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції*. 2015. С. 90–93. URL: http://eprints.zu.edu.ua/19496/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЧЕХІЇ У ТРИДЦЯТИЛІТНІЙ ВІЙНІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У 2020 році Кабінет Міністрів України затвердив Державний стандарт базової середньої освіти. У ньому визначені цілі базової освіти, зокрема розвиток інтересів і здібностей учнів, можливість продовження профільної освіти, формування світогляду громадянина та ключових компетентностей. До ключових компетентностей віднесено: вільне володіння українською мовою, здатність спілкуватися рідною мовою, математичну компетентність, компетентність у сфері природничих наук, техніки та технологій, інноваційність, екологічну компетентність, інформаційно-комунікаційну компетентність, навчання протягом усього життя, громадянські та соціальні компетентності, культурну компетентність, підприємливість та фінансову грамотність. Сучасна школа повинна формувати цілісну систему універсальних знань, умінь і навичок, а також досвід самостійної діяльності та особистої відповідальності учнів, що визначають сучасну якість освіти.⁷³

У Державному стандарті встановлено чіткі орієнтири, за якими:

- учні розвиватимуть власні компетентності, здобуваючи знання, розвиваючи вміння та формуючи ставлення;
- типовий навчальний план буде варіативним, дозволяючи вчителям самостійно обирати предмети та інтегровані курси в інтересах своїх учнів;
- батьки матимуть змогу відстежувати навчальний поступ своїх дітей;
- педагоги супроводжуватимуть освітній процес, маючи академічну свободу;

---

⁷³ Кучеренко А. Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь у здобувачів освіти під час викладання історії в умовах НУШ. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 8 (26). С. 219–228. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/4471/4495>.

– школи будуть забезпечені відповідними підручниками, посібниками та іншими ресурсами, зокрема й електронними.

Стандарт не містить поділу на предмети, а визначає лише освітні галузі, що дозволяє розробникам освітніх та навчальних програм як втілювати певну освітню галузь через окремі предмети, так і комбінувати їх для інтеграції.⁷⁴

Задля кращого розуміння особливостей вивчення теми ролі Чехії у Тридцятилітній війні розглянемо навчально-методичний комплекс із всесвітньої історії для 8 класів ЗЗСО.

У оновленій програмі «Історія України. Всесвітня історія (6-11 класи)»⁷⁵ зазначено, що шкільна історична освіта має на меті: а) формування особистості, яка відчуває загальнолюдські та національні цінності, керується морально-етичними принципами та відчуває громадянську відповідальність у своїй поведінці; б) виховання громадянської свідомості за допомогою історії, спрямованої на патріотичні почуття стосовно власної країни та її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні ідеали та гармонію у суспільстві; в) навчання толерантності та поваги до різних поглядів, релігій, традицій і культур, розвиток уміння досягати взаєморозуміння з іншими людьми для досягнення загальнозначущих цілей.

Ця мета втілюється через розвиток ключових аспектів історичної свідомості: а) набуття знань про основні історичні події, явища і процеси, їх різні інтерпретації в минулому і сучасності; б) володіння ментальними процесами, необхідними для розуміння минулого, осмислення сучасного та прогнозування майбутнього, включаючи уміння розуміти зв'язки між історичними подіями і явищами (логічне мислення), критично оцінювати їх з різних точок зору, знаходити нові аспекти та творчі рішення, а також

---

⁷⁴ Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; за заг. ред. М. Грищенка. 2016. 40 с.

⁷⁵ Історія України. Всесвітня історія (6-11 класи): навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2022. 106 с. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>.

співпереживати тим, хто переживав несприятливі історичні події (емпатійне мислення).

Тема дипломної роботи розкрита у розділі 3 «Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.» параграфі «Тридцятилітня війна. Вестфальська система міжнародних відносин». У цьому розділі проаналізовано вплив цих подій на політичну карту Європи того часу, зосереджено увагу на дипломатичних зусиллях щодо мирного врегулювання конфлікту і наслідках укладення Вестфальського мирного договору. Програма також розглядає значення цих подій у формуванні сучасної міжнародної системи та вплив їхніх політичних рішень на подальший розвиток Європи.

Важливим елементом навчально-методичного комплексу із всесвітньої історії для 8 класу є і навчальні підручники та посібники.

Тема Тридцятилітньої війни у підручнику з всесвітньої історії для 8 класів⁷⁶ авторства Н. Сорочинської розкрита у розділі 3 «Держави Західної та Центральної Європи у XVI-XVII ст.» параграфі 13 «Тридцятилітня війна. Вестфальська система міжнародних відносин». У параграфі війна представлена як складний конфлікт, що охопив багато європейських країн і вплинув на їхнє політичне становище. У параграфі також розглянуто причини конфлікту, його хронологія, ключові події та наслідки для учасників війни. Особлива увага приділяється ролі Вестфальського мирного договору 1648 року, який закінчив війну і визначив нові принципи міжнародних відносин в Європі.

У підручнику з всесвітньої історії для 8 класів⁷⁷ Т. Ладиченко та І. Лукач досліджувана тема подана у розділі 3 «Держави Західної Європи у XVI-XVII ст.» параграфі 14 «Міжнародні відносини: на полях битв і в палацах монархів». Матеріал підручника охоплює ключові риси взаємодії між державами: дипломатію, військові конфлікти, торгівлю та культурний обмін. Особлива

---

⁷⁶ Сорочинська Н. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/833-vseshvitnya-istoriya-8-klas-sorochynska.html>.

⁷⁷ Ладиченко Т., Лукач І. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/815-vseshvitnya-istoriya-8-klas-podalyak-2016.html>.

Ми вважаємо, що при вивченні проблеми ролі Чехії у Тридцятилітній війні на уроках всесвітньої історії у 8 класі закладів загальної середньої освіти важливо дотримуватись кількох принципів. Один із основних принципів – це інтеграція історичного матеріалу з іншими дисциплінами, що дозволяє учням глибше зрозуміти контекст подій.

Інтегроване навчання є одним із засобів формування системного мислення в учнів. Його поява є результатом більш високого рівня реалізації міжпредметних зв'язків і передбачає не лише взаємозв'язок між освітніми галузями та предметами, але й базується на наукових ідеях та концепціях, що дають цілісне уявлення про історію, людину, світ та культуру. Проте практика показує, що не всі вчителі історії надають великого значення інтеграційному підходу або використовують міжпредметні зв'язки безсистемно. За словами С. Клепко, надаючи учням лише диференційовані знання, освіта не може повною мірою виконати своє основне завдання: забезпечити успішну адаптацію молодих людей у суспільстві та підготувати конкурентоспроможного фахівця.⁷⁹

Структура інтегрованих уроків, де досягається єдина дидактична мета за допомогою психологічного механізму засвоєння нового інтегрованого знання або формування інтегрованого вміння, може бути визначена як «структурно простий інтегрований урок». Змістом таких уроків зазвичай є навчальні предмети, побудовані на основі існуючих навчальних програм, розроблених з урахуванням принципу міжпредметної інтеграції. Типізація таких уроків здійснюється з урахуванням суті дидактичної мети, тому загальні вимоги до традиційних уроків можуть бути перенесені на інтегровані уроки. Уроки з різних предметів, зміст яких дозволяє інтегрувати знання учнів за спільними темами, доцільно групувати в блоки для цілісного засвоєння навчального матеріалу учнями. Такі структурно складені уроки оформлені в поняття «інтегровані блоки уроків», структура і результати яких залежать від наскрізної

---

⁷⁹ Клепко С. Інтегративна освіта і поліморфізм знання: монографія. Київ-Полтава-Харків, Україна: ПОПОПП, 1998. 360 с.

мети та цілей кожної складової блоку. Ці уроки-блоки варто застосовувати як вступні або підсумкові до теми.⁸⁰

Інтегроване навчання історії при вивченні теми ролі Чехії у Тридцятилітній війні дозволяє учням отримати цілісне уявлення про цей період. Використання міжпредметних зв'язків з літературою, географією та суспільними науками допомагає краще зрозуміти контекст подій і їх вплив на подальшу історію Європи. Наприклад, аналіз історичних документів і художніх творів того часу сприяє розвитку критичного мислення та навичок аналізу джерел. Вивчення географічних аспектів допомагає учням зрозуміти стратегічні місця битв і їхню роль у конфлікті. Інтерактивні методи, зокрема, дебати та рольові ігри, залучають учнів до активного обговорення причин і наслідків війни, розвиваючи їхні комунікативні та аналітичні здібності.

Використання проблемно-пошукового методу сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей учнів, адже вони самостійно досліджують історичні джерела і роблять висновки.

Проблемне навчання починається зі створення проблемної ситуації, яка є психологічним станом, що виникає в результаті мисленнєвої взаємодії учня з навчальним матеріалом. Ця ситуація пробуджує пізнавальну потребу розкрити сутність суперечливих процесів або явищ, що вивчаються. Варто зауважити, що навчальна проблема не є тотожною науковій, оскільки рішення, яке шукає учень, вже відоме науці. Проблемна ситуація виникає, коли учень, розуміючи завдання і намагаючись його вирішити, відчуває брак знань або навичок для цього, що створює неузгодженість між пізнавальною задачею та готовністю учня до її вирішення. Такий стан викликає пізнавальну потребу, яка, спричиняючи пошукову активність, проявляється через пізнавальний мотив і

---

⁸⁰ Комар О. Дещо про інтеграцію та інтегровані уроки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 57. С. 67–73. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ppps_2017_57_10.pdf.

матеріалізується у вигляді проблеми, що стимулює учня до постановки особистої навчальної мети та завдань.⁸¹

Проблемне навчання на уроках історії при вивченні ролі Чехії у Тридцятилітній війні може стимулювати учнів до глибокого аналізу історичних подій та їх впливу на подальший хід конфлікту. Шляхом постановки завдань, що передбачають вирішення суперечностей у джерелах та порівняння різних інтерпретацій історичних подій, учні розвивають критичне мислення та аналітичні навички. Важливо створювати проблемні ситуації, які змушують учнів шукати нові шляхи розв'язання завдань і розглядати роль Чехії в контексті загальноєвропейської політики та військових стратегій того часу. Інтерактивне обговорення різних точок зору та формулювання власних поглядів сприяє глибшому розумінню історичних процесів та їх значення для сучасності.

Інтерактивні методи, наприклад, групові проекти та дискусії, допомагають формувати навички роботи в команді та комунікативні компетентності.

Метод проекту – це метод навчання, під час якого студенти отримують знання шляхом планування та виконання практичних проектів. Проект дозволяє інтегрувати теорію з практикою і стимулює інтерес до комп'ютерів, літератури, музики, образотворчого мистецтва тощо. Робота над проектами сприяє кращому взаєморозумінню між викладачем і студентами, дозволяючи вчителю краще пізнати своїх учнів, а учням – глибше зрозуміти викладача.⁸²

Організація роботи за проектною технологією передбачає, щоб учні навчалися:

- визначати основні та поточні (проміжні) цілі й завдання;

---

⁸¹ Ігнатенко Н. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії в школі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 2 (39). С. 81–84. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvuuped_2016_2_22.pdf.

⁸² Гроздева МФ Використання елементів проектного методу на уроках історії з вивчення краєзнавчого матеріалу. *Історія та правознавство*. 2010. № 22/23/24. С. 74–78.

- шукати шляхи їх вирішення, обираючи оптимальні варіанти;
- здійснювати й аргументувати вибір рішень;
- передбачати можливі наслідки своїх виборів;
- діяти самостійно, без підказок;
- порівнювати отримані результати з очікуваними;
- об'єктивно оцінювати процес (саму діяльність) та результати проектування;
- набувати достатнього, відповідного їх віку, рівня компетентності.⁸³

Вивчення історичного матеріалу має включати різноманітні документи, зокрема, письмові матеріали, усні свідчення та візуальні матеріали, що відображають наслідки впливу політичних, економічних, соціальних і культурних процесів на побут, уподобання та погляди людей. Вони також розкривають позиції різних соціальних, культурних і ідеологічних груп, а також осмислюють події з різних перспектив – національної, регіональної і європейської, що дозволяє школярам отримувати нове тлумачення історії та краще розуміти динаміку подій і прогнозувати наслідки політичних, економічних і військових процесів. Робота з такими документами формує в учнів уміння інтерпретувати їх зміст, визначати їхню надійність і аналізувати відмінності в позиціях авторів, а також сприяє розвитку їхніх навичок порівняння, узагальнення та структурування ідей і комбінацій.⁸⁴

Використання методу проектів на уроках історії при вивченні теми про роль Чехії у Тридцятилітній війні може значно збагатити навчальний процес. Школярі можуть створювати проекти, що включають аналіз візуальних та письмових документів, усних свідчень та історичних карт. Учні також можуть досліджувати соціальні, економічні та культурні наслідки війни на життя мешканців Чехії, а також вивчати позиції різних соціальних ідеологічних груп у

⁸³ Батенко Л., Загородніх О., Ліщинська В. Управління проектами: Навч. Посібник. К.: КНЕУ, 2003. 231 с.

⁸⁴ Сучасні підходи до історичної освіти. Метод. додаток до навч. посіб. «Історія епохи очима людини. Україна та Європа в 1900-1939 рр.». Львів: НВФ «Українські технології», 2004. 128 с.

контексті конфлікту. Проектна діяльність допомагає учням глибше розуміти історичні події з різних перспектив, розвиває їх аналітичні та критичні навички, а також сприяє самостійному вивченню та оцінці історичних джерел.

Використання мультимедійних ресурсів та картографічного матеріалу надає урокам наочності та підвищує зацікавленість учнів у вивченні історії.

Мультимедійні ресурси в освітній галузі є важливим інструментом, що дозволяє учителеві надавати інформацію більш доступно і наочно. Вони включають не лише текст, графіку та схеми, а й звук, анімацію та відео, що робить процес навчання цікавішим і ефективнішим. Однак для вчителя головним викликом є вибір інформації і послідовність її подачі, що відповідає рівню сприйняття учнів. Мультимедійні презентації мають перевагу у зручності зберігання і можливості постійного оновлення і доповнення інформацією.

Використання мультимедійних технологій у освітньому процесі визначає їх як інноваційні засоби, що покращують сприйняття навчального матеріалу та ефективність занять будь-якого типу. Ці технології допомагають учням і студентам краще запам'ятовувати матеріал та економити час, сприяють глибшому розумінню і аналізу навчальних питань. ІКТ є ефективним засобом досягнення педагогічних цілей у формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів історії в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів, сприяють загальній комунікації і покращують результативність навчальної діяльності. Визначення мультимедійних технологій залежить від конкретного навчального предмета, мети їх застосування і рівня розвитку комп'ютерної техніки.⁸⁵

Застосування мультимедійних засобів у навчальному процесі під час вивчення історії змінює функції педагога, оскільки відбувається перерозподіл ролей між ним і комп'ютером. Комп'ютер ефективно виконує функції, які

---

⁸⁵ Гриценко А. Теоретичні основи використання мультимедіа технологій у процесі викладання історії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*. 2019. № 2 (65). С. 69–73. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmdup_2019_2_14.pdf.

стосуються візуального сприйняття історичного матеріалу: наочність, виділення, зафарбовування, штрихування, підкреслювання, анімація та зміна зображень. Для педагога важливо підтримувати діалог з учнями, уточнювати і підкріплювати інформацію фактами, забезпечувати постійний контроль і перевірку засвоєння матеріалу, що сприяє ефективнішому засвоєнню історичного матеріалу та його кращому розумінню та підсилює взаємодію між учнями та вчителем, забезпечуючи більш глибоке і структуроване засвоєння навчального матеріалу.⁸⁶

Використання мультимедіа на уроках історії під час вивчення ролі Чехії у Тридцятилітній війні відкриває нові можливості для учнів. Мультимедійні ресурси, наприклад, відео, анімації та інтерактивні презентації, дозволяють відобразити складні політичні та військові події того часу більш наочно, що допомагає учням краще розуміти суть війни, роль Чехії в її розвитку та вплив на історію регіону. Візуалізація подій дозволяє стимулювати інтерес до теми та покращує сприйняття матеріалу, особливо для візуально орієнтованих учнів. Крім того, мультимедійні засоби дозволяють продемонструвати важливі стратегічні моменти та послідовність подій, що сприяє глибшому аналізу історичних процесів.

Можна стверджувати, що при вивченні проблеми ролі Чехії у Тридцятилітній війні на уроках всесвітньої історії у 8 класі ЗЗСО, використання принципів та методів, що включають мультимедійні технології, є дуже ефективним. Мультимедійні ресурси дозволяють наочно представити історичні події, стимулюючи візуальне сприйняття учнями. Інтерактивність та можливість глибокого аналізу подій сприяють збагаченню знань і розумінню важливості Чехії того часу. Використання таких методів дозволяє також

---

⁸⁶ Щуцький В. П. Поліпшення якості викладання на уроках історії шляхом використання технічних засобів. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (18 квітня 2018 року, м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 100–104. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710818/1/%D0%A9%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.

підвищити інтерес учнів до предмету та розвиває їхні аналітичні навички та критичне мислення. Використання інноваційних засобів на уроках стимулює активність учнів і сприяє глибшому засвоєнню матеріалу з історії.

Як практичну реалізацію досліджуваної теми, нами було підготовлено план-конспект уроку на тему «Тридцятилітня війна: ключові події та історичні висновки» (Дод. А).

ВИСНОВКИ

Наукові дослідження підкреслюють важливу роль Чехії у Тридцятилітній війні як місця військових битв і політичних суперечностей. Чеські землі, що перебували під владою Габсбургів, стали центром міжнародних конфліктів між католиками та протестантами. Внутрішні протистояння знайшли вияв у повстаннях проти Габсбургів і боротьбі за релігійну свободу. Цей період репрезентував вольову боротьбу чеського народу за свою національну та релігійну ідентичність. Взаємодія з іншими європейськими силами підкреслила складність політичного становища того часу і значення Чехії в історії Європи XVII століття.

На основі дослідження ролі Чехії у Тридцятилітній війні встановлено, що ключові джерела включають опубліковані матеріали: листування, мемуари, історичні хроніки та літературні твори. Ці джерела дали змогу реконструювати політичні, соціальні та військові події, що мали місце в Чехії та навколишніх регіонах. Особливо цінними виявилися документи про дипломатичні переговори, зокрема, Вестфальський мирний договір, які допомогли зрозуміти вплив війни на національну ідентичність Чехії. Нормативно-правові акти того часу також мають вагому роль у аналізі перетворень у системі управління та правових норм, що суттєво вплинули на повсякденне життя населення та розвиток державних інституцій. Дослідження продемонструвало, що вивчення цих джерел є вирішальним для розуміння військово-політичних та соціокультурних рис чеської історії у період Тридцятилітньої війни.

Методологія вивчення ролі Чехії у Тридцятилітній війні передбачає комплексний підхід до використання пізнавальних засобів і методів. Основні методи включають аналіз історичних джерел, що містять інформацію про цей період історії, а також дослідження періодичних видань і наукових публікацій, присвячених ролі Чехії у війні. Системний підхід передбачає розгляд участі Чехії у загальноєвропейських процесах та її взаємодії з іншими державами, що становили політичний та військовий вимір того часу. Використання методів

абстрагування і узагальнення дозволяє виділити ключові риси її внеску у події того періоду, зокрема, значення її території та політичних амбіцій у Європі XVII століття.

Друга Празька дефенестрація 23 травня 1618 року відбулася внаслідок глибоких соціальних, політичних і релігійних протистоянь у Чехії за правління імператора Рудольфа II з династії Габсбургів. Дефенестрація стала реакцією протестантських станів на загрозу втрати своїх прав і свобод у світлі політики Габсбургів, що спрямовувалася на підтримку католицизму як державної релігії. Ця подія стала початком Тридцятилітньої війни і вплинула на політичні зміни в Європі того часу.

Початок Тридцятилітньої війни позначений значними подіями, що суттєво вплинули на подальший її перебіг і політичну картину Європи. Битва на Білій Горі у 1620 році стала переломною, оскільки підкреслила загальноєвропейську реакцію на чеське повстання та зміцнення позицій Католицької Ліги. Поразка чехів підірвала їхню мораль і призвела до ізоляції Фрідріха Пфальцьського. Наступні роки принесли серію важливих битв, які продемонстрували складне військове становище того часу та його вплив на чеську національну свідомість.

Чехія відіграла ключову роль у формуванні антигабсбурзької коаліції під час Тридцятилітньої війни. Протестантські лідери Чехії активно підтримували антигабсбурзький рух і сприяли об'єднанню зусиль європейських держав проти католицької імперії Габсбургів.

Вестфальська мирна угода 1648 року суттєво змінила політичну карту Європи та економічне становище Чехії. Договір закріпив незалежність європейських держав та припинив втручання Габсбургів у внутрішні справи Чехії, що підтвердило становлення перших основ колективної безпеки. Однак відновлення після тривалої війни виявилось важким процесом через масштабні руйнування та втрати. Вестфальський договір також встановив правові основи для релігійної свободи, що сприяло подальшому розвитку культурного та релігійного життя в Чехії.

Тридцятилітня війна мала значний вплив на Центральну Європу, зокрема на Чехію, де відбулися значні соціальні і політичні зміни після Білої Гори. Трансформації супроводжувалися конфесіоналізацією політичної ідентичності, де релігійна приналежність стала важливим фактором у формуванні політичних позицій. У 1627 році був ухвалений акт, що закріпив католицизм як єдину дозволена релігію, що змінило баланс сил у Королівстві Чехії. Ці зміни призвели до завершення протестантської більшості і змусили шляхту адаптуватися до умов габсбурзької домінації.

Також, Тридцятилітня війна значно змінила політичний ландшафт Європи, встановивши основи сучасної системи міжнародних відносин. Війна спричинила значний демографічний та економічний спад у Центральній Європі, що мало довгострокові наслідки для регіону. Війна підкреслила важливість релігійної толерантності і заклала основи для подальшого розвитку секуляризму в європейській політиці.

Вивчення проблеми історії Чехії у період Тридцятилітньої війни в ЗЗСО потребує застосування сучасних методів навчання, зокрема мультимедійних технологій, які дозволяють залучити учнів до активного вивчення історії. Інтегроване навчання, яке поєднує історії з іншими дисциплінами, наприклад, географією, літературою чи правознавством, сприяє формуванню в учнів комплексного розуміння подій. Проблемно-пошуковий підхід стимулює критичне мислення та допомагає учням аналізувати причинно-наслідкові зв'язки між подіями війни та наслідками для Чехії.

Порушена у роботі тема може зробити вагомий внесок у розвиток виховної діяльності, а саме: виховати громадянську свідомість, зорієнтовану на патріотичне почуття приналежності до власної країни та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві; прищепити толерантність й повагу до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, розвинути уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. 23 травня 1618 року відбулася Друга Празька дефенестрація. *Християни для України*. URL: <https://media.c4u.org.ua/calendar/129>.
2. Андрусяк Я. Празькі дефенестрації 1483 та 1524 рр.: причини, хід, наслідки. *The 14th International scientific and practical conference «Modern stages of scientific research development»* (December 27 - 30, 2022) Prague, Czech Republic. International Science Group. 2022. С. 144–146. URL: https://web.archive.org/web/20230104135635id_/https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2022/12/Modern-stages-of-scientific-research-development.pdf#page=144.
3. Андрусяк Я. Празькі дефенестрації за правління династії Ягеллонів. *Věda a perspektivy: Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín*. Praha: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. № 1 (32). С. 307–319.
4. Бад Вімпфен. *Germany Grand Tour*. URL: <https://navicup.com/object/germany-grand-tour/bad-wimpfen-237052/ua>.
5. Батенко Л., Загородніх О., Ліщинська В. Управління проектами: Навч. Посібник. К.: КНЕУ, 2003. 231 с.
6. «Біла пляма» української історіографії. *День*. 12 січня 2024. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/bila-plyama-ukrayinskoji-istoriohrafiji>.
7. Битва при Мінгольсхаймі. *History maps*. URL: <https://history-maps.com/ru/story/Thirty-Years-War>.
8. Войтович Л. Професійні наймані армії: результат «порохової революції» чи еволюції військової справи? *Воєнно-історичний вісник*. 2016. № 3 (21). С. 5–11.
9. Гриценко А. Теоретичні основи використання мультимедіа технологій у процесі викладання історії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*. 2019. № 2 (65). С. 69–73. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

<https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/>.

17. Клековкін О. Мистецтво: Методологія дослідження: Методичний посібник / Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України. К.: Фенікс, 2017. 144 с. URL: https://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Klekovkin-ART_Methodology-text.pdf.

18. Клепко С. Інтегративна освіта і поліморфізм знання: монографія. Київ-Полтава-Харків, Україна: ПОПОПП, 1998. 360 с.

19. Коляда І., Ільницький І. Використання комп'ютерних ігор при вивченні історії здобувачами освіти покоління «зумерів» в умовах НУШ. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2023. Вип. 11. С. 81–84. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/%E2%84%96-11-2023-np-zhurnal-tmns.pdf#page=82>.

20. Комар О. Дещо про інтеграцію та інтегровані уроки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 57. С. 67–73. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ppps_2017_57_10.pdf.

21. Кучеренко А. Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь у здобувачів освіти під час викладання історії в умовах НУШ. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 8 (26). С. 219–228. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/4471/4495>.

22. Ладиченко Т., Лукач І. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/815-vsesvitnya-istoriya-8-klas-podalyak-2016.html>.

23. Лук'янюк В. Вестфальський мирний договір. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1024P/>.

24. Міщук Г. Релігійний розвиток Чехії початку XVII сторіччя. *Матеріали XVII Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції*. 2015. С.

90–93.

URL:

http://eprints.zu.edu.ua/19496/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf.

25. Нагірняк Т. Становище і статус шляхти Чехії за титулатурою до і після Білої гори. *Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право: науковий збірник*. 2013. С. 84–97. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5010/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%A7%D0%B5%D1%85%D1%96%D1%97.pdf#page=84>.

26. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; за заг. ред. М. Грищенка. 2016. 40 с.

27. Політологія: Підручник / За заг. ред. проф. В.Г. Кременя, М.І. Горлача. Харків: Друкарський центр «Єдинорог», 2001. 640 с.

28. Савчук К. О. Тридцятилітня війна 1618-48. Юридична енциклопедія в 6-т. Т. 6 / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл, 2004. 768 с.

29. Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5095/1/Metodologiya_naukovo-pedagogichnikh_doslidzhen.pdf.

30. Сорочинська Н. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/833-vseshvitnya-istoriya-8-klas-sorochynska.html>.

31. Сучасні підходи до історичної освіти. Метод. додаток до навч. посіб. «Історія епохи очима людини. Україна та Європа в 1900-1939 рр.». Львів: НВФ «Українські технології», 2004. 128 с.

32. Тележинська А. Використання комп'ютерно-орієнтованих технологій у процесі викладання історії у ЗНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 36. С. 53–56. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sitimn_2013_36_14.pdf.

33. Тридцятилітня війна. *History maps*. URL: <https://history-maps.com/uk/story/Thirty-Years-War>.

34. Троян І. Трансформація ідеї державного суверенітету в системі міжнародних відносин XV – XVII ст. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 33–39. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38353896.pdf>.

35. Ціватий В. Дипломатія і зовнішня політика європейських держав у добу раннього Нового часу: метаморфози та інституціональні традиції Вестфальської системи міжнародних відносин. *Die wichtigsten Vektoren für die Entwicklung der Wissenschaft im Jahr*. 2020. № 2. Р. 95–99.

36. Ціватий В. Міжнародно-політичні наслідки й фронтири Тридцятилітньої війни (1618-1648): історичний, дипломатичний та інституціональний дискурси. *Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського*. 2019. Вип. 27. С. 88–96. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzvdpu_ist_2019_27_13.pdf.

37. Ціватий В.Г. Віденський конгрес 1814-1815 рр.: інституціональний вердикт європейського політико-дипломатичного та суспільно-історичного розвитку. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 25:

Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. Ред.С.В. Віднянський. К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. С. 229–246.

38. Чухліб Т. Магнат, Козак і Гайдамака. Боротьба за владу Русі – України з короною польською (1569-1769рр.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 256 с.

39. Шумський І. Вестфальська система як виток новомодерної системи міжнародних відносин. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 81–85. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/amp_23.pdf#page=81.

40. Щуцький В. П. Поліпшення якості викладання на уроках історії шляхом використання технічних засобів. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (18 квітня 2018 року, м. Суми)*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 100–104. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710818/1/%D0%A9%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.

41. Янц Н.Д. Становлення та розвиток ідеї проблемного навчання у педагогічній теорії. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2007. Вип. 26. С. 149–155.

42. Arndt J. Der Dreißigjährige Krieg 1618–1648. Stuttgart, 2009. S. 11–12.

43. Asch R.G. The ius foederis re-examined: the Peace of Westphalia and the constitution of the Holy Roman Empire. *Peace Treaties and International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*. Lesaffer R., ed. New York, Cambridge University Press, 2004. Pp. 319–337.

44. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. Reaktion Books, 2010. 312 p.

45. Březina V. Rytířský stav v Čechách a na Moravě v raném novověku / Rod Bukůvků z Bukůvky od středověku do 20.století. České Budějovice, 2008. S.12.

46. Cañete, Hugo A, Los Tercios de Flandes en Alemania. La Guerra del Palatinado 1620-1623. Platea, 2014. 410 p.
47. Čechura J. České země 1437-1526. Jagellonci na českém trůně 1471–1526. Praha : «Libri», 2012. Díl II. S. 174.
48. Correspondance inedite du Grand Conde // Louis Joseph de Bourbon Conde (prince de), CharlesLouis de Sevelinges. Mémoires pour servir à l’Histoire de la Maison Condé / Par L.-G.Michaud. T. I. P., 1820. P. 263–268.
49. Defenestrace. Ottův slovník naučný. Illutrovaná enczklopaedie obecných vědomostí. Prahá: vyd. J. Otto, 1893. Díl 7. S. 150.
50. Dickmann F. Der Westfalische Frieden. Munster, 1965. 290 s.
51. Enemies, Neighbors, Friends. Oxford University Press, 1996. S. 11.
52. Halecki, O. Dzieje Unii Jagiellońskiej. Kraków: Akademia Umiejętności, 1920. T. 2. 385 s.
53. Heinrich von Xylander: Herzog Christian der Jüngere von Braunschweig und Lüneburg (1599-1626). Das Leben eines protestantischen Führers aus dem Beginn des Dreißigjährigen Krieges. Vollständige Ausgabe. Hrsg. v. Thomas Thalmaier, Willebadessen 2014. S. 110–115.
54. Hybrid warfare: fighting complex opponents from the Ancient World to the present / Ed. by W. Murray, P.R. Mansoor. Cambridge, 2012. P. 305.
55. Johnson, Lonnie. Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends. Oxford University Press, 2011. 306 p.
56. Krofta K. Bílá hora: kurs šestipřednáškový. *Sbírka přednášek a rozprav.* Praha, 1913. S. 18–19.
57. Lettres du cardinal Masarin pendant son ministere / Par M. A. Cheruel et G. Avenel. T. III. P., 1877. 1122 p. URL: <https://archive.org/details/lettresducardina01maza/page/n9/mode/2up>
58. Liste Heneologické a Geraldické Společnosti v Praze... S. 15.
59. Livet G. L’équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle. Paris: PUF, 1976. 231p.

60. Macek J. Víra a zbožnost jagellonského věku. Praha : Argo, 2001. S. 118–130.
61. MacHardy K. Constructing Confessional Political Identities in Bohemia and Austria before the Thirty Years War. *Berichte und Beiträge GWZO*. 2006. № 2. P. 85–86.
62. Obnovene Právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627 roku / K vydání upravil Hermanegild Jireček. Praha, 1888. S. 36–38.
63. Osiander A. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*. 2001. Vol. 55. Iss. 2. Pp. 251–287.
64. Östergren S. Sigismund: en biografi över den svensk-polske monarken. Ängelholm: Fredestad. 2005. 340 s.
65. Parker G. Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century. New Haven, 2013. P. 674–675.
66. Pražak A. České obrození. Praha: Beaubort. Národní správa, 1948. S. 120.
67. Treaty of Westphalia. Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies. The Avalon Project: Documents in law, history and diplomacy. Yale Law School. Lillian Goldman Law Library in memory of Sol Goldman. URL: http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp
68. William P. Guthrie Battles of the Thirty Years War: from White Mountain to Nordlingen, 1618-1635. Westport: Greenwood Press, 2001. 335 pp.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розробка уроку на тему

«Тридцятилітня війна: ключові події та історичні висновки»

Тема. Держави Західної та Центральної Європи у XVI-XVII ст.»

Урок 13. Тридцятилітня війна: ключові події та історичні висновки

Мета уроку:

1. **Навчальна:** дослідити ключові події Тридцятилітньої війни для розуміння їх впливу на політичне становище Європи та розвиток міжнародних відносин.

2. **Розвивальна:** сприяти розвитку вміння оцінювати різні погляди та інтерпретації подій історичного минулого; шукати, аналізувати та використовувати джерела для підтвердження своїх аргументів.

3. **Виховна:** допомогти учням усвідомити важливість історичних подій для формування сучасних політичних, економічних та культурних реалій.

Тип уроку: повторення вивченого матеріалу.

Загальнодидактичні методи: використання інноваційних методів навчання, обговорення та аналіз.

Обладнання: підручник Сорочинська Н. Всесвітня історія: підручник для 8 класів закладів загальної середньої освіти. 2021. 176 с.

Очікувані результати: у результаті вивчення цієї теми учні поглиблюють свої знання про ключові події та особистості конфлікту, а також розвинуть розуміння політичних наслідків цієї важливої події європейської історії.

Понятійний апарат: дефенестрація, Тридцятилітня війна, битва на Білій Горі, Вестфальський мирний договір.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Привітання вчителя, перевірка всіх присутніх у класі.

II. Актуалізація опорних знань учнів. Перевірка домашнього завдання

Обговорення.

Що ви знаєте про Тридцятилітню війну?

Чи знаєте ви, які чинники вплинули на початок Тридцятилітньої війни? Чому, на вашу думку, розпочалась війна?

III. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель. Вивчення Тридцятилітньої війни є важливим з історичної та політичної перспектив. Ця тема дозволить нам краще зрозуміти складність міжнародних відносин та вплив війни на подальший розвиток Європи.

Учні записують у зошити тему і план уроку.

Гра «Поясни вислів»

Вчитель пропонує картки із цитатами визначних лідерів про війни. Завдання учнів – пояснити, як вони розуміють ці вислови та пов'язати їх із подіями Тридцятилітньої війни.

Приклади цитат:

«Війна приємна тільки тим, хто не зазнав її» (Веґецій)

«Коли закінчуються аргументи, починають говорити гармати. Сила – останній аргумент тупиці» (Отто фон Бісмарк)

«Народ завжди має право протестувати проти гніту» (Пилип Орлик)

«Де знищено свободу, там ніхто не відважиться говорити» (Публій Сір)

«Держави стоять не на династії, а на внутрішній єдності і силі народу» (Олена Теліга)

Питання для обговорення:

1. Що ви можете сказати про ці вислови?
2. Як саме ви змогли пов'язати сутність висловів із подіями Тридцятилітньої війни?
3. Які аналогії можна провести між подіями Тридцятилітньої війни та сучасними подіями в Україні?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Передумови Тридцятилітньої війни

Вчитель. Передумови Тридцятилітньої війни полягали в складній політичній та релігійній обстановці в Європі, де суперечності між католицькою і протестантською спільнотами, а також прагнення різних держав до збільшення свого впливу та територіального приросту сприяли ескалації конфліктів.

Робота з підручником (пункт 1, с. 95-97).

Обговорення прочитаного:

1. Які країни відігравали вирішальну роль у міжнародних відносинах того часу?
2. Якими були причини та характер Тридцятилітньої війни?
3. Що таке Євангелічна унія та Католицька ліга? Як вони пов'язані із початком Тридцятилітньої війни?

2. Чеський період війни (1618-1625)

Вчитель. Чеський період війни (1618-1625) характеризується спробами чеської шляхти та протестантських лідерів відстоювати свої права проти католицької контрреформації та габсбурзької домінації, що вилилось у війну на чеській території та стало першим етапом Тридцятилітньої війни.

Питання для обговорення:

1. Від якої події ведеться відлік Тридцятилітньої війни?
2. Чому Чехія виступила проти влади Габсбургів?
3. Що стало приводом до початку у Чехії католицького терору?

Робота з термінологією:

Дайте визначення термінам «дефенестрація», «Тридцятилітня війна», «Євангелічна унія», «Католицький терор».

Хронологічна задача:

Скільки років пройшло від початку Тридцятилітньої війни до битви на Білій Горі?

Скільки років пройшло між прийняттям християнства та початком Тридцятилітньої війни?

V. Закріплення й систематизація вивченого матеріалу

1. Назвіть основні причини початку Тридцятилітньої війни.
2. Яка подія ознаменувала початок чеського періоду війни?
3. Чому Чехія піддавалась католицькому терору?
4. Охарактеризуйте політику вирішальних країн та союзів досліджуваного періоду.

VI. Підсумки уроку.

Вчитель. На сьогоднішньому уроці ми дослідили ключові події і періоди Тридцятирічної війни, зосередившись на чеському періоді 1618–1625 років. Ми розглянули передумови конфлікту, важливість релігійних та політичних факторів у його спалаху, а також вплив війни на Центральну Європу та долю Чехії.

Оцінювання учнів

VII. Домашнє завдання

Написати есе на тему «Якими є альтернативні шляхи завершення Тридцятилітньої війни?», опрацювати матеріал підручника (с. 95-98).